

Novopovijesni elementi u opusu Ivana Aralice

Kirić, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:768964>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET

Kristina Kirić

**NOVOPOVIJESNI ELEMENTI U OPUSU IVANA
ARALICE**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Kristina Kirić

Matični broj:

NOVOPOVIJESNI ELEMENTI U OPUSU IVANA ARALICE

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: dr. sc. Sanja Tadić-Šokac

Rijeka, 22. rujna 2015.

Sadržaj:

1.UVOD.....	4
2.HISTORIOGRAFSKA GRAĐA MORLAČKE TRIOLOGIJЕ.....	6
3.NOVOPOVIJESNI ELEMENTI U ROMANIMA MORLAČKE TRIOLOGIJЕ.....	9
3.1 Povijesna dokumentaristika	9
3.2 Disperzivnost naracije, parabolična razina.....	14
3.3 Izmjena heterodijegetskog i homodijegetskog pripovjedača.....	25
3.4 "Likovi od krvi i mesa"	30
3.5 Odnos fikcije i faksije	35
3.6 Tradicija i opreka prema njoj.....	37
3.7 Opisi koji nadržastaju standardnu funkciju.....	37
3.8 Književno poigravanje leksikom	41
3.9 Ironija.....	42
3.10 Otvoren kraj romana, sumnja	43
4.ZAKLJUČAK.....	45
5.POPIS LITERATURE.....	49

1.UVOD

U ovom radu bavila sam se analizom *Morlačke triologije* Ivana Aralice, koju čine romani *Put bez sna*, *Duše robova* i *Graditelj svratišta*, točnije novopovijesnim elementima romana. Svaki od novopovijesnih elemenata posebno sam izdvojila te objasnila. No isto tako, iz analize nisam isključila ni samog autora, odnosno njegov književni opus.

Ovaj rad je podijeljen u dva djela. U prvom djelu pisala sam o Ivanu Aralici, piscu romana te predočila zašto se on bavi upravo historiografijom. Istraživanje o tome me potaklo upravo zato što su romani *Morlačke triologije* novopovijesni romani. Pojasnila sam što Aralici navodi upravo na povijesne teme te sam istakla što za njega kao pisca predstavlja povijest s jedne, odnosno suvremenost s druge strane.

Drugi dio rada posvećen je novopovijesnim elementima romana što je ustvari i glavna tema ovog rada. Izdvojila sam novopovijesne elemente u posebna poglavlja te sam svaki pojedinačno pojasnila. Kao prvi novopovijesni element izdvojila sam povijesnu dokumentaristiku. Drugi izdvojeni novopovijesni element jest disperzivnost naracije, posebice parabolična razina. Naime analepse i parabole u romanu imaju posebnu funkciju. Treća odlika novopovijesnog romana jest izmjena heterodijegetskog i homodijegetskog pripovjedača. U povijesnom romanu karakterističan je heterodijegetski pripovjedač, jedini i pravi *gospodar priče.*, no u novopovijesnom dolazi do izmjene dvaju pripovjedača. Novopovijesni elementi romana se još odlikuju u "likovima od krvi i mesa". Aralica predočuje stvarne povijesne ličnosti. U odnosu fikcije i faksije riječ je o odnosu između stvarnih i izmišljenih likova. Izmišljeni likovi i njihovi životi oslobađaju roman puke dokumentaristike. Što se tiče tradicije i opreke prema njoj, Aralica više pažnje posvećuje *običnim* ljudima, nego povijesnim

ljudima. Izdvojila sam i književno poigravanje leksikom, potom opise koji nadrastaju standardnu funkciju, otvoren kraj romana koji ostavlja mjesto sumnji te na kraju ironija.

U zaključku donosim sistematizaciju svih podataka koje sam koristila u ovom radu, ali i moje viđenje zašto se Aralica bavio upravo ovom povijesnom temom u svom romanu.

2.HISTORIOGRAFSKA GRAĐA MORLAČKE TRILOGIJE

Ivan Aralica je hrvatski književnik rođen 1930.godine u Prominima u Dalmatinskom zaleđu. Radio je kao učitelj, upravitelj i ravnatelj u školama Dalmatinske zagore, a od 1971.godine kao profesor srednjih škola u Zadru. Za tu regiju vezana je i glavnina njegove proze. U ranijem razdoblju svog djelovanja pisao je ne previše angažiranu prozu u kojoj analizira društvene promjene u poslijeratnom razdoblju. Nakon progona zbog angažmana u *Hrvatskom proljeću* Aralica je našao svoju temu romana: povijesni događaji hrvatskog naroda kao paradigmu opće ljudske sudbine. Aralica je svoj osobni doživljaj svijeta izražavao kroz povijesne teme. Njegove najbolje teme su *egzistencijalne teme, odnosno čovjek u "graničnim situacijama": strah, smrt, strepnja, ubojstvo.*¹ On ulazi u labirint bosansko-hercegovačke povijesne zbilje i prikazuje sudbinu hrvatskog čovjeka od 17.do 19.stoljeća. U Aralicičinom propovjedanju iskrsavaju *tamni i nemirni odrazi povijesne stvarnosti, epika događaja i razbijenost prostora, diferencijacije među vjerama, običajima, etičkim i moralnim zasadama, u trajno napregnutom zanosu despotizmom uvjetovana života, u kroničnom zapaljenju unutarnjih razdora i u potmulim vibracijama društvenih procesa.*² Obnova romana s kršćansko-islamsko tematikom značila je *u našoj književnosti otkriće jednoga novoga svijeta, koji je u svojoj percepcijskoj zamagljenosti postojao sasvim blizu nas, ali u spoznajno umjetničkom zapažanju širokoga povijesnog konteksta nikada na takav način zahvaćen i s toliko vidovitog otkrivanja produbljen.*³ Roman *Put bez sna* je objavljen 1982.godine te čini poznatu triologiju uz još dva romana: *Duše robova* (1984.) i *Graditelj svratišta* (1986.). Ovom *Morlačkom triologijom* Aralica nastoji dokazati kako sfera morlačkog svijeta nije primitivna i svedena isključivo na borbu za preživljavanje. Ova *Morlačka triologija* svjedoči o

¹ Mandić, I.; *Uz dlaku*, Mladost Zagreb 1970., str. 160.

² Mihanović, N.; *Tajanstvenost umjetničke riječi*, Matica Hrvatska, Zagreb 2007., str.212.-213.

³ Mihanović, N.; *Tajanstvenost umjetničke riječi*, Matica Hrvatska, Zagreb 2007., str.213.

Araličinoj fasciniranosti etičkim kodeksom Morlaka: *u prethodnim knjigama on je taj etički kodeks izravno sučeljavao sa životnim načelima žitelja primorskih krajeva dokazujući etičku euperiornost Morlaka kojima je svojstvena ne samo čestitost već, iznad svega, spremnost da se žrtvuju za dobro vlastitog naroda, osobina koja čini se, toliko nedostaje življu gradova na obali.*⁴ U toj triologiji Aralica razrađuje neke bitne antropološke-ontološke pretpostavke koje generiraju triologijski romaneskni mehanizam. Riječ je o strukturi moralnosti, odnosno etičkom problemu, pitanju identiteta, mogućnosti dijaloga kao pretpostavke zajedništva.⁵ Romanom *Put bez sna* započinje ciklus Araličinih prognaničkih romana, tj. romana o prisilnoj seobi Hrvata iz Rame prema hrvatskoj obali. Araličina triologija izrazito njeguje plan priče. Ova triologija mogla bi se motriti kao obiteljsko (-etnička) saga jer *linearno zahvaća vremenski raspon od 17.do 19.stoljeća i glavni junaci triologije su iste generacijske loze.*⁶ U tim povijesnim romanima on prikazuje zbivanja na tlu gdje su se sučelile različite civilizacije, svaka sa svojim običajima, hijerarhijama vrijednosti, religijskim ritualima, mitovima i legendama, specifičnim oblicima usmene i pisane književnosti, s osebujnom pučkom mudrošću koja se pojavljuje kao izraz nataloženog vjekovnog kolektivnog iskustva.⁷ Obilje historiografske građe u ovom Araličinom djelu ne pokazuje da se radi samo o realiziranju autentičke historijske slike, već svi ti historijski detalji nagovješćaju njegovu strast prema historiji. Da je Aralici usitinu bitna vjerodostojnost odnosno dokumentiranost njegovih povijesnih romana, svjedoči njegova izjava: *Kad pripremam pisanje romana što traje godinama, mogu s izvorima informacija govoriti o okvirnim stvarima, što istražujem, što mi je potrebno i tomu slično, ali ni tada ne otkrivam priču koju već imam i koja je pokretač moga istraživanja. Kad pređem na samu kreaciju romana, kad su istraživanja završena, zatvaram*

⁴ Visković, V.; *Pozicija kritičara*, Znanje Zagreb, 1988., str.21.

⁵ Cvjetko, M.; *Hrvatski roman 1945.-1990.*, Zagreb, 1996.,str.112.

⁶ Cvjetko, M.; *Hrvatski roman 1945.-1990.*, Zagreb, 1996.,str.113.

⁷ Aralica, I: Predgovor Velimira Viskovića *Individua, navija, povijest u Svemu ima vrijeme*, Mladost Zagreb 1990., str.19.

*sve prozore i sva vrata, na duši i u sobi gdje pišem, i čin kreacije doživljam kao misteriju u koju sam samo ja posvećen i ne želim ničije prisustvo, jer mi ono istinski smeta.*⁸ Aralica inzistira na spoznajnoj i etičkoj funkciji književnosti, a povijesni roman je idealna forma za realizaciju tih funkcija jer *omogućuje piscu da iz određenih povijesnih procesa izvuče univerzalne poučke koji mogu biti valjani i u suvremenim situacijama, a istodobno pisca ne opterećuju opasnošću od upadanja u estetski trivijalan, dnevni angažman.*⁹ Zašto se on bavi više povijesnim nego suvremenim temama, možemo zaključiti iz njegova osobna stajališta što za njega znači suvremenost: *Meni se čini da je suvremenost piscu unaprijed dana, da je on suvremen samim time što živi i stvara u sadašnjem vremenu, a o čemu on piše, o pračovjeku, o koristi i uzgoju glista, to je njegov izbor teme koja, jednom izabrana, biva i osuvremenjena. Isto je tako i s načinom kako se piše. Teško da ćeš moći smisliti nešto dosad neiskušano. Izaberi nešto od modela pripovijedanja što ih poznaje povijest i teorija pripovjedalaštva, daj tomu vlastiti timbar i ma kako to što si izabrao i posvojio bilo staro, osuvremenit će se.*¹⁰ Jasno je vidljivo da povijest za Aralicu na neki način predstavlja suvremenost.

Aralica se služi formom povijesnog romana da bi izrazio vlastita traumatična iskustva. Forma povijesnog romana prisiljava pisca da svoje osobno iskustvo *"univerzalizira"*, da čitatelja navede na misao da su neki procesi u ljudskoj historiji reverzibilni, pa čak da nas historija i umjetnost mogu nečemu naučiti za budućnost.¹¹ Valja napomenuti kako Aralica pokazuje zanimanje i za politiku te mu je i to pomoglo u pisanju i shvaćanju povijesti, ali i međuljudskih odnosa. Politička karijera je svakako Aralici omogućila da nesumnjivo uoči *bezbroy detalja i nijansi u ljudskom ponašanju, te tako izgradi vrlo bogate,*

⁸ Tunjić, A. *Razgovori u Hrvatskoj*, AGM - ZAGREBAČKI HOLDING d.o.o., ZAGREB, str.20.

⁹ Aralica, I: Predgovor Velimira Viskovića *Individua, navija, povijest u Svemu ima vrijeme*, Mladost Zagreb 1990., str.19.

¹⁰ Tunjić, A. *Razgovori u Hrvatskoj*, AGM - ZAGREBAČKI HOLDING d.o.o., ZAGREB, str.19.

¹¹ Aralica, I: Predgovor Velimira Viskovića *Individua, navija, povijest u Svemu ima vrijeme*, Mladost Zagreb 1990., str.18.

*estetski dojmljive slike povezane s demonizmom vladanja, volje za moći, da produhovljeno prikaže relacije među ljudima zasnovane na principu subordinacije, da lucidno analizira mehanizme političkog mišljenja i djelovanja.*¹²

3.NOVOPOVIJESNI ELEMENTI U ROMANIMA MORLAČKE TRILOGIJE

3.1 Povijesna dokumentaristika

*Morlačku triologiju sačinjavaju novopovijesni romani u kojima je historiografska građa uporišna točka, ali se sama povijest predstavlja kao ponovljiva činjenica, kao pogreška koju smo naslijedili od bližnjih, ubacujući se u stalni krug i pletući svoje vlastito klupko od niti što su ih istkali naši preci.*¹³ Historiografski sloj ovih romana leži u tome što povijesni okvir podupire dokazima. Dakle metatekstualnost je bitna značajka novopovijesnog romana. Jedan od dokaza koje Aralica navodi u prvom dijelu trilogije, romanu *Put bez sna* je svakako navođenje 1687.godine kao vrlo značajne za Hrvate. Već u prvim rečenicama romana Aralica daje vremenski okvir: *Tridesetogodišnji Pavao Vučković, fratar ramskog samostana, i deset godina mlađi od njega Šimun Grabovac, sin seoskog kovača i majstora još najmane tri zanata, obučeni u skromnu odjeću mostarskih trgovaca, sa dva konjića koja su više vodili na povocu nego jahali, spustili su se u Sinjsko polje niz Kamešnicu sredinom sušnoga kolovoza tisuću šest stotina osamdeset i sedme, godine znamenite po velikoj seobi.*¹⁴ Navođenjem godine već na samom početku romana imamo uvid

¹² Aralica, I: Predgovor Velimira Viskovića *Individua, navija, povijest u Svemu ima vrijeme*, Mladost Zagreb 1990., str.18.

¹³ Matanović, J.; *Krsto I Lucijan*, Naklada Ljevak Zagreb 2003., str. 130.

¹⁴ Aralica, I.; *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.5.

u ono što će nam, temeljenom na arhivskom istraživanju, kroz formu fikcionalnog teksta govoriti i poučavati nas istovremeno.¹⁵ Također, navođenjem 1687.godine Aralica nam pokazuje kako je godina koju on nudi, godina vrijedna uložena truda, kako pisanja njegovoga romana, tako i našeg čitanja. Aralica u navedenom romanu ne ispisuje ni predgovorne, ni pogovorne bilješke, na početku ili kraju romana. On ne osigurava prostor čitatelju izvan romana u kojem bi mu otkrio intenciju svoga pripovijedanja. Pisma koje mletački povjerenik Antonio Zeno piše Državnoj Inkviziciji te njihov odgovor na njih predstavljaju tek jedan od metatekstualnih oblika u romanu. Naime Aralica predočuje čitatelju sav sadržaj pisama sa navedenim vremenom i mjestom pisanja. Pisma su primjer metatekstualnosti koje Aralicu uvodi u narativni tijek romana. Primjer jednog takvog pisma jest: *Antonio Zeno Državnoj inkviziciji u pismu iz Ostrovice od 25.svibnja 1687.: Već tri mjeseca otkako sam napustio Mletke, a još se nijednom nisam javio časnom sudu. To je za mjesec dana prekoračenje vremena danog mi da preuzmem špijunsku mrežu u Dalmaciji, da se uputim u poslove, upoznam suradnike, izvore obavijesti i predmete koje ste naveli u strogo povjerljivom naputku...*¹⁶ Aralica inzistira na izvornim dokumentima pa njihovim unošenjem u roman, tekst dobiva metatekstualne odlike. Roman *Put bez sna* nije povijesna priča, već priča o povijesti. Aralica slijedi postupak koji je primjenjivao i u nekim ranijim svojim romanima. Naime Aralica citirane rečenice pa i cjelovite dokumente ne izdvaja iz prozne strukture i ne izdvajaju se kao strano tijelo, nego prirodno urastaju u tijek njegova pripovijedanja.

I u drugom djelu *Morlačke triologije*, romanu *Duše robova* Aralica se koristi povijesnom dokumentaristikom u obliku pisama. Primjer jednog takvog povijesnog dokumeta jest pismo Alvisa Mocentga, novog namjesnika koji je netom došao u Zadar i preuzeo vlast: *Kad sam ja, nakon poraza onog usranog*

¹⁵ Matanović, J.; *Krsto i Lucijan*, Naklada Ljevak Zagreb 2003., str. 137.

¹⁶ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.59.

*Šeik Mehmed-paše pod Sinjom, rekao našima da prema Bosni prijeđemo u ofenzivu, odgovorili su mi: "Šuti da te tko ne čuje, mi na toj strani moramo mirovati i sve snage baviti na Peloponez, gdje nam Alija od Iznika uzima grad za gradom." I što se dogodilo? Alija je osvojio Peloponez, a mi smo ostali osramoćeni i oštećeni. Da nam nije Austrija pomogla, danas bi od Alije branili prilaze lagnima. Pljujem ja na borca koji ne zna napasti nebranjeno mjesto. Kakvo viteštvo, koješta, bodi gdje je meko! Kad sam ja to rekao duždu, on je sav pocrvenio i pita me, otkad je Bosna omekšala, to je dosad bilo kopito turskog konja. (...) A sad kad je veliki vezir Halil krenuo s vojskom na Eugena Savojskog, koji je drsko prešao Dunav i utaborio se kod Grocke, gdje će po svojoj prilici dočekati tursku vojsku.¹⁷ Također važan dokument je i pismo veziru Halilu kojeg vezir nikad nije dobio jer je poražen u bitci kod Grocke 16.kolovoza 1717.godine, a opisano je slavlje u taboru Šeik Mehmed-paše: *Naši dobri saveznici Tatari, uvijek orni da se opuste i raspojasaju, oderane su glave nepijatelja, kome je mjesto u paklu, napunili slamom i za večernju svetkovinu nabili ih na vrbove motke. Tim motkama opasali su breščić Jasikovac na kome je bio pašin šator, a uokolo šatori naše vojske. Na manje kolčeve, koji su stajali ispred motki s glavama, namotali su kudjelju obilno namočenu u smoli kojom se namaču baklje za osvjetljenje puta kada vojska putuje noću. (...)*¹⁸*

U romanu *Graditelj svratišta* gdje je obrađen period Napoleonove vlasti u Dalamciji, Aralica svoju romanesknu sliku toga razdoblja rekonstruira obilato koristeći se *raznorodnim povijesnim izvorima, ponajviše starim samostanskim kronikama, potom korespondencijom i osobito francuskom memoarskom građom.*¹⁹ Primjer jednog takvog metatekstualnog elementa je pismo Provincijalnog kapitula (vrhovnog tijela koje na čelu s provincijalom upravlja

¹⁷ Aralica, I; *Duše robova*, Znanje 1995., str.222.-223.

¹⁸ Aralica, I; *Duše robova*, Znanje 1995., str.273.

¹⁹ Visković, V; *Pozicija kritičara*, Znanje Zagreb 1988., str.22.

franjevačkom provincijom) koji Andriji Dorotiću daje punomoć da otputuje u Beč: *Budući da je Dalmatinsko Kraljevstvo ostalo bez zakonite vlasti, nama su se obratili poglavari osamdeset župa kojima upravljaju redovnici ove države, iskazujući živu želju da se združe s pukom Hrvatskog Kraljevstva, i budući nam je dao na znanje namjesnik pučanstva grčke vjeroispovijesti prepoštovani Gerasim Zelić da je to isto želja i hrišćana koji od njega zavise, molimo vas da odete do prijestolja cesara i kralja i da ga zamolite da primi ovu svojevolsku predaju dalmatinskog puka dajući mu ista prava koja ima i ostali hrvatski narod.*²⁰ Primjer metatekstualnosti, odnosno važnog povijesnog dokumenta-pisma koji je Dandolo, poznati političar i pristaša ideja Francuske revolucije pisao čuvenom francuskom osvajaču i caru Napoleonu Bonaparteu glasi: *U sjemeništima bi se trebalo podučavati na talijanskom jeziku, a ne kako se sada radi u nekim sjemeništima na samom hrvatskom jeziku. Hrvatski jezik je rašireniji čak i među obrazovanim slojevima. Zato bi na svaki način trebalo proširivati upotrebu talijanskog jezika, ne toliko zbog toga što je to jezik znanosti i umjetnosti, koliko zbog toga što bi i na taj način trebalo početi talijanizirati Dalmaciju.*²¹ Osim priloženih pisama koji su povijesni velikani pisali jedni drugima, Aralica se služio i novinama "Kraljski Dalmatin" koji također upućuju na važnu povijesnu dokumentaristiku u ovom romanu. Primjer jednog takvog novinskog isječka jest: *Austrija bi morala imati neizmjereno blago-piše Dandolo u jednom komentaru- kad bi namjeravala platiti jata zlih ljudi svake vrste koji su se odasvud sjatili da je brane. Ona to nije u stanju učiniti, pa se može predvidjeti da se ti neljudi, kad ovamo dođe maršal carstva, ili razbježati ili poginuti proklinjući one što su ih zaveli. Možda će prije nego poginu, svoje oružje okrenuti protiv ljudi koji su ih natjerali na zlo. Ne učine li to oni, učinit će francuska vlast isto onako kao što je učinila tisuću osamsto sedme. Neka se sjete suđenja kolovođama poljičke bune, neka se sjete*

²⁰ Aralica, I; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.166.

²¹ Aralica, I; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.166.

*tamnovanja u splitskom lazaretu i robije na Vražjim otocima. Ili su to zaboravili? Naći će se onaj tko će ih na to podsjetiti.*²²

U ovim romanima, sva povijesna faktografija nije radi povijesti, već u funkciji priče. Bitno je naglasiti da Aralica u književnost vraća neke prvotne funkcije, naime reaktualizira se nacionalna povijest kao civilizacijska matrica, a ne samo kao puki historicizam. Ono po čemu se ovi romani razlikuje od šenoinskog tipa povijesnog romana jest to da *alegorijska i parabolična razina oslobađaju roman puke povijesne dokumentaristike i rekonstrukcije.*²³ Naime temeljna priča ove *Morlačke triologije* koju čini poznati povijesni događaj seobe Hrvata iz Rame u Dalmatinsku Zagoru krajem 17.st, a završava razdobljem francuske vlasti početkom 19.st., nije prikazana kao čista rekonstrukcija navedenog događaja, već je Aralica cijelu priču upotpunio raznim parabolama, digresijama, opisima likova, krajolika i sl. Dakle već u prvim rečenicama *Morlačke triologije* Aralica iznosi povijesnu dokumentaciju te daje povijesni okvir, pozadinu na kojoj će se dalje temeljiti naracija.

Dva su načina o svjedočenju o pouzdanosti događaja prikazanih u ovom Araličinom romanu. Prvi način jest da se Aralica poziva na svjedoka opisanih događaja. To su umnoženi govornici koji pripovijedaju pozicijom svjedoka koji se o autentičnosti ne pitaju. Brojnost govornika dovodi *na planu izražajnog sustava do manirizacije, gnomske karakterizacije diskursa, umetanja različitih analeptičkih pričica koje prate osnovni narativni tijek, uključivanja nekih drugih govorničkih žanrova (najčešće jednostavnih oblika i komentara).*²⁴ Primjer takvih svjedoka jest sljedeći citat iz romana *Put bez sna: Gazdi Dragi Hercegovci kriomice donose duvan zvan "škija" i on ga prodaje "ispod banka", najviše vojsci koja luduje za tim duvanom. Prodavali smo ga onako iz vreće pa*

²² Aralica, I; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.168.

²³ Cvjetko, M.; *Hrvatski roman 1945.-1990.*, Zagreb, 1996.,str.116.

²⁴ Matanović, J.; *Krsto i Lucijan*, Naklada Ljevak Zagreb 2003., str. 139.

na kantar, a prodavali smo ga i u zamotuljcima koje smo sami pravili od starog platna.²⁵ Drugi je način iskazivanja vjerodostojnosti u romanu *pripovijedanjem sudionika događaja, a prema kazivanju drugih.*²⁶ Primjer takvog pripovijedanja jest: *Ja se pred ručak vratim s vjedrima vode za gazdaričinu kuću i s onim kabličem za mlijeko, a mene gazdarica ćap za uho, i vuci, i vuci kroz hodnik i sobu sve do police, i pita šta ti je ovo. Ja rekoh što je, a ona meni: Stoko, svu ste mi kuću zasrali, po smradu sam ovo i nanjušila. Uzmi, kaže, ove šalice nosi ih i baci na đubraluk. I još kaže, od tvoje mjesečne plaće ostavit ću petnaest groša i namiriti sebi štetu.*²⁷ Pavao Vučković u pismu majci pripovijeda o sudionicima događaja, njemu i njegovoj gazdarici, prema gazdaričinom kazivanju. Još jedan primjer takvog pripovijedanja jest i ovaj: *Ja sam mu ranu ispirao rakijom, dovodio sam mu liječnika, kuhao ovčje meso po njegovu naputku, pa ga upitah, je li, efendija, hoćete li uskoro osvojiti tu Ugarsku. Sinko, rekao je, efendiji je ovo osvajanje došlo do grla, do vraga i Ugarska i sve što nas iza nje čeka.*²⁸ Pavao pripovijeda o razgovoru između sebe i efendije, prema efendijinom kazivanju.

3.2 Disperzivnost naracije, parabolična razina

Iako je *Put bez sna* po izdavačevoj opaski roman, zapravo je riječ o kronici, odnosno povijesnoj freski s elementima fabule koji nisu sasvim objedinjeni. Naime kada govorimo o fabuli, roman prati selidbu katoličkog stanovništva iz Hercegovačke doline Rame u Sinjsku krajinu u 18.stoljeću. Međutim ta povijesna zbivanja više su povod da se kaže ono što je uistinu bitno, a to je da su se po ovom prostoru, na prostoru Bosne, Hercegovine i Dalmacije, osvajači (u ovom romanu Turci i Mlečani) *svaki za svoje interese, i pokrštavali i dijelili, i razjedinjavali i međusobno huškali narod, a on, neuk i siromašan, bio je lak*

²⁵ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.39.

²⁶ Matanović, J.; *Krsto i Lucijan*, Naklada Ljevak Zagreb 2003., str. 139.

²⁷ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.36.

²⁸ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.40.-41.

*plijen invazorima, svjesni su toga bili tek poneki, svjesni i previše, a moćni premalo i nimalo da išta poprave i izmijene, sudbine su im stoga tragične – nestajali su u dalekim tamnicama.*²⁹ Što se tiče same kompozicije romana *Put bez sna*, Aralica je vješto izgradio niz čvrsto povezanih epizoda i poglavlja romana. I najmanjim detaljima pridaje važnost. Njegova pripovjedna materija je vidno razrađena. Aralica s jednakim senzibilitetom prikazuje *cjelinu povijesno fresko-kompozicije kao i slikovitost detalja.*³⁰ Fabulu čini temeljna radnja o prisilnoj seobi Hrvata iz Rame prema hrvatskoj obali, no osim ove temeljne radnje, Aralica svojim digresijama pokazuje *moć povezivanja, vještinu prijelaza, reljefnost modelacije likova i komplementarnu funkciju strukturiranja priče.*³¹ Ovaj roman se sastoji od 24 poglavlja. Poglavlja romana ne ostavljaju dojam kronološkog tijeka događanja. Naime, roman započinje 1687. godinom kada se Pavao Vučković i Šimun Grabovac spuštaju u Sinjsko polje niz Kamešnicu da bi se u drugom poglavlju romana pripovjedač vratio u prošlost kako bi približio Pavlovu i Šimunovu sudbinu koja ih je snašla prije te godine. Roman nije kompozicijski građen linearno. Javljaju se brojne analepse koje svoju zaokružnost obično dobivaju na kraju romana. Ni jedno vraćanje u prošlost i opisivanje prošlih događaja nije bez razloga. Dobar primjer takve analepse nalazi se već u drugom poglavlju romana gdje je riječ o izgradnji nužnika Trehe Kopčića. Naime Treho Kopčić je imao nužnik iza kuće u starom šljiviku. Treho je zasnovao plan kako će uz dogradnje na starom mjestu napraviti novi nužnik. Posao oko izgradnje novog nužnika Treho je namjenio Grabovcima, ocu i trima sinovima. Šimun Grabovac prvi se latio posla te skinuvši daščani poklopac na kojemu je bio izgrađen stari nužnik, ukazala se jama do vrha puna. Po vodenoj površini nužnika plivalo je kositreno raspelo. Treho se tresao od smijeha, a Šimun je pokupio torbu s alatom i ljutito otišao kući. Treho je uvrijedio njegovu

²⁹ Mijović Kočan, Stijepo, *Kritičarev izbor u Republika*, časopis za književnost, br.12, pr.1982., izdavač DKH Zagreb, str.106.

³⁰ Mihanović, N.; *Tajanstvenost umjetničke riječi*, Matica Hrvatska, Zagreb 2007., str.220.

³¹ Mihanović, N.; *Tajanstvenost umjetničke riječi*, Matica Hrvatska, Zagreb 2007., str.220.

vjeru. Treho iznenada oboli, oči mu zakrvariše, lice ublijedi i pocrveni. Neki su pomišljali da je Šimun bacio čini na Trehu, dok su Grabovci bili uvjereni kako je u pitanju prst Božji. Kad je ozdravio, Treho odluči tužiti Šimuna Grabovca za svu sramotu koju mu je nanio. Šimun na Lutvin savjet odlazi iz sela kako bi među ljudima zdrave pameti prikupio svjedoke za svoju nevinost. Stjepan Matić ga obavještava da Pavao Vučković odlazi te noći u Split te Šimun polazi s njim. Dakle jasno je vidljivo da sama izgradnja nužnika na prvi pogled nema izravne veze sa narativnom linijom proznog teksta. Čak i čitajući roman mi ne vidimo koju funkciju bi izgradnja Trehina nužnika trebala imati u romanu. Međutim kasnije dolazimo do spoznaje da Treho kojim slučajem nije odlučio graditi nužnik, Šimun Grabovac ne bi poznavao put od Splita do Rame te tako vodio poznatog serdara Stojana Jankovića sa čitavom vojskom u Ramu kako bi spasio Ramljane od Turaka. Isto tako pripovjedač je u roman ubacio i priču o podrijetlu Pavla Vučkovića, što je također metatekstualni postupak. Naime Pavao je prvo dijete svoje majke. Kad je bila u drugom stanju, zaručnik joj je poginuo tri dana prije vjenčanja. Počela je griješiti prije no što je stupila u brak. Kasnije se udala za čovjeka kojeg je Pavao smatrao svojim pravim ocem sve dok mu majka nije priznala istinu. Pavlovom podrijetlu Aralica je posvetio jedno čitavo poglavlje, no čitajući roman shvaćamo kako je upravo to saznanje potrebno. Nakon što je Antonio Zeno smijenjen s vlasti nakon dugogodišnjeg služenja Državnoj inkviziciji krivnjom Pavla Vučkovića, odluči mu se osvetiti i to na način da mu usadi osjećaj o grešnom podrijetlu. Zeno je svima razglasio priču čiji je Pavao sin te da mora biti poslušan i zahvalan proseći ljude koru kruha na ulici, s obzirom na njegovo podrijetlo. Zeno mu je namjenio stari samostan na Poljudu koji je pun zmija i miševa te sudbinu prosca. Vidljivo je da je Aralica svaku priču na neki način zaokružio te joj dao smisao, iako se na prvi pogled činilo kako se takve priče ne uklapaju u narativni tijek. Araličin sveznajući pripovjedač običava *upoznati čitatelja s njegovom pretpoviješću pa se ti retardacijski sekvencijski blokovi osamostaljuju u zasebne pripovjedne cjeline koje su*

*povezane s glavnom pripovjednom linijom romana utoliko što pomažu razumijevanju aktualnih postupaka likova.*³² Dakle pripovjedač ne barata naracijskom tehnikom uobičajenom za povijesni roman. Aralica je dakle stvorio mikrokozmos unutar romana, svaki od aktanata živi u vlastitome svijetu koji tvori taj mikrokozmos. Kako bi rekonstruirao živote Pavla Vučkovića i Šimuna Grabovca, Aralica je osobnim svjedočenjem oživio glavne likove. To se najbolje vidi u pismima, koja su također jedan od metatekstualnih odlika, koje Pavao kao dječak šalje majci u kojima joj opisuje svoj rad kao pomoćnik trgovca kako bi zaradio novac za zaređenje. U tim pismima možemo vidjeti njegove osobne stavove i mišljenja naspram drugih ljudi i posla kojeg je radio. Isto tako, nekoliko poglavlja ovog romana čine pisma između Antonija Zena koje on upućuje Državnoj inkviziciji te njihov odgovor i daljnja uputstva Zenu. Iz pisma saznajemo kako Zeno radi za njih kao uhoda te slijedi njihova uputstva. Iz pisama također saznajemo datum i godinu te mjesto kretanja Antonija Zena. U romanu se nalazi priča o Paku, gluhom svinjaru.³³ Cijela priča o tom svinjaru je objavljena na nekoliko stranica romana, no ono što je bitno jest to da Aralica nastoji poistovjetiti likove, u ovom primjeru lik Antonija Zena, sa likovima priča koje on uvodi u roman i koje uokviruju priču romana. Neke od priča u romanu su grafički izdvojene u posebna poglavlja romana. Intencija piščeva bila je da im unutar romana prida *funkciju parabole u kojoj su sadržani bitni smislovi tijesno povezani s temom romana premda likovi parabole nemaju veze s osnovnom narativnom linijom proznog teksta.*³⁴ Upravo kako bi uvjerio čitatelja u ono što čita, autor se služi pozivanjem na parabole. Dobar primjer takve parabole nalazi se već u drugom poglavlju romana gdje je riječ o Kopčićima i njihovom zajedničkom pretku, Kasumbegu Kopčiću: Naime, neki je car iz Stambola zaratio s mađarskim kraljem Janošom. Kopčić uhvati kralja Janoša, no neki četovođa ga otme od Kopčića te ga dovede pred sultana. Međutim, kralj dade

³² Visković, V.; *Umijeće pripovijedanja*, Znanje, 2000., str.83.

³³ Aralica, I.; *Put bez sna*, Znanje, str.114.-121.

³⁴ Visković, V.; *Umijeće pripovijedanja*, Znanje, 2000., str.84.

Kopčiću komad svoje zelene dolame. Kralj pred sultanom govori kako ga ovaj nije uhvatio, na što ga sultan odvede u vojsku i kaže mu tko ga je uhvatio. Janoš prepozna Kopčića na što ovaj izvadi komad zelenog sukna kao dokaz. Sultan želeći nagraditi Kopčića, upita ga što želi kao nagradu, na što mu ovaj reče da mu dade onoliko zemlje koliko će na svom konju Mlikoti optrčati za jedan dan. I sultan mu dade što je zatražio. Ta zemlja je Kopčićima zajednička imovina i od nje Kopčići potječu, oni su baštinici njegova posjeda. Dakle jasno je vidljivo da lik Kasumbega Kopčića, odnosno ova priča nije bitna za razvoj fabule, nema veze sa narativnom linijom proznog teksta, ali ovdje je riječ o podrijetlu Kopčića koji će kasnije biti više spominjani. U romanu nema dominantne jedne velike priče. Roman je hrpa malih priča koje mogu samostalno stajati. Velikoj priči povijesti pripovjedač suprotstavlja *male priče i zgode o pojedincu, o individuima, o njihovoj životnoj historiji, njihovim intimnim željama, njihovim običnim, svakodnevnim, "malim", ali jedino njihovim jednokratnim i neponovljivim životima.*³⁵ Male priče dekonstruiraju veliku priču povijesti.

Roman *Duše robova* prati priču Matije Grabovca, sina Šimunova kojeg susrećemo u prethodnom djelu *Morlačke triologije*. Matija Grabovac je po struci kovač, međutim slučajem okolnosti postaje vojnikom u hrvatskim četama koje se sukobljavaju s Turcima. U središtu zbivanja je sinjski rat, odnosno bitka između Hrvata i Turaka za Sinj 1715. godine. I ovaj roman obiluje digresivnim sekvencama u kojima Aralica pokazuje moć povezivanja u strukturiranju priče. Jedna od bitnijih digresija u romanu svakako je ona o Pavlu Vučkoviću, koji je uz Šimuna Grabovca glavni junak u prethodnom dijelu *Morlačke triologije*. Naime ta digresija nas upućuje što se zbivalo s njegovom sudbinom, s obzirom da je prethodni dio *Morlačke triologije Put bez sna* ostao nedovršen, a u ovoj digresiji se konačno saznaje nastavak Vučkovićeve života, čime se i zatvara prvi dio *Morlačke triologije*. Također i sam pisac romana upućuje svog čitatelja

³⁵ Cvjetko, M.; *Hrvatski roman 1945.-1990.*, Zagreb, 1996., str.110.

izravno mu se obračavajući kako upravo slijedi razriješene Vučkovićeve sudbine: *A sada, dragi štioče, prava je prilika da ovaj siromah, što ispisuje priču o robovima, jer drugo ne zna, prekine razglabanje o Vučkovićevim mislima i, dok on bude jahao na kišici utonuo u japundže, ispriča što bijaše s tom glavom u toj vodi, kako to da se Vučković spasio "bagdaskog ropstva", što je sobom donio, a što u bijegu ostavio. Ovaj je siromah o Vučkovićevu bijegu dužan svojim čitaocima koji će se iznenaditi otkuda Vučković iskršava u ovoj priči kad je sebe sama sahranio u "bagdaskom ropstvu" na kraju knjige o putevima bez sna, njega, Matijina oca i još nekolicine putnika. Što da ne iskršne, što da se ne spasi? Dokaz više da ni ropstvo nema više tako jake lance da se upornim glodanjem ne bi mogli preglodati. I dokaz više da svaku stegu valja glodati: ako je ne pregrizu naši, pregrist će je nečiji drugi zubi.*³⁶ U ovom romanu, Vučković spašava Šimunova sina, Matiju, kako ne bi postao rob, jer je i sam spasio roba pustivši ga na slobodu, čime je počinio kazneno djelo. Uvođenjem Pavla Vučkovića, Aralica je, kako i sam kaže, imao potrebu objasniti ono što je ostalo nedorečeno u prvom djelu *Morlačke triologije*, a to je sudbina Pavla Vučkovića. Na taj način neutralizira se *dojam nedovršenosti, sižejne disperzije, koja nema stilogenu vrijednost, dojam što nam je ostao nakon čitanja prethodnog romana.*³⁷ Upravo time započinje drugi dio romana *Duše robova*, da bi opet radnju vratio u svoj linearni tijek, odnosno dio romana kada Pavao i Matija Grabovac odlaze kod Angela Emma, kojeg Vučković moli da poštede Matiju ropstva te zauzvrat postaje konjanikom na galiji. Također, bitna digresija je i ona o Ani Bartulović, mladoj djevojci koja na kraju romana postaje ženom Matije Grabovca. Naime Aralica prekida linearni narativni tijek i upoznaje nas s Aninom prošlošću iz čega doznajemo kako je završila gostionici. Anina majka Tonka Bartulović, prevari Anina oca sa harambašom na Cetini, Ivanom Balašem, nakon čeka Balaš ubija Anina oca. Ljudi iz sela usprotiviše se

³⁶ Aralica, I; *Duše robova*, Znanje 1995., str.156.-157.

³⁷ Visković, V; *Pozicija kritičara*, Znanje Zagreb 1988., str.17.

vjenčanju Tonke i Balaša, ubrzo nakon toga ona umire, a rijetki su mislili da je to zbog uskraćivanja vjenčanja. Naime Balaš je prevario Tonku sa njenom kćeri te je Tonka počinila samoubojstvo. Ana je potom zatrudnjela s očuhom te je bila primorana napustiti selo kako ljudi ne bi doznali pravu istinu. Ona odlazi Sladiću u gostionicu te tamo nastavlja raditi za njega prodajući svoje tijelo.

U trećem dijelu *Morlačke triologije*, u romanu *Graditelj svratiša*, prate se životne priče obitelji Grabovac, a usto i povijesna i politička previranja na području južne Dalmacije početkom 19.st. Roman započinje Jakovljevim povratkom, po naredbi nadređenih, iz Dalmacije u zapuštenu kuću svojih otaca u okolici Rame, u Varvaru. Već u trećem poglavlju prvog djela, radnja romana vraća nas u prošlost, u Jakovljevo djetinjstvo, pa čak i ranije, kad se opisuje gradnja kuće koju je izgradio Jakovljev pradjed, Matija Grabovac. Dakako riječ je o analeptičnim epizodama koje svoju zaokruženost obično dobivaju na kraju romana. U prvom djelu romana rekonstrukcija obiteljske kuće funkcionira kao metafora narativne rekonstrukcije djetinjstva, odrastanja i mladosti. U tom dijelu opisana je osobna povijest glavnog junaka ovog romana. Opisana je priča o "teti Divi" koja predstavlja ramsku legendu, o djevojci koja je izgubila život, čuvajući svoju vjeru i čistoću, i čiji je grob posato redovitim hodočasničkim odredištem. U ovom dijelu uočavamo također i analeptičnu epizodu u kojoj Jakovljev pradjed Matija, središnji lik romana *Duše robova*, zajedno sa svojom suprugom Anom, odlučuje o mjestu na kojem će sagraditi kuću. U tome naumu im pomaže i stara nagluha proročica Katuša koja uz pomoć zemlje i životinja koje se na zemljištu nalaze, vidi budućnost kuće koja će tu biti podignuta. Raspored pronađenih životinja na rastegnutom platnu otkriva budućnost potomaka koji će se u toj kući roditi tijekom četiriju generacija. Iako mi kao čitatelji ne uočavamo svrhu ovakvih analeptičnih epizoda u kojoj se opisuje podrijetlo samog glavnog junaka, ono nam je itekako bitno jer pomoću takvih analepsi, Aralica pomaže čitatelju u razumijevanju postupaka junaka. Naime, kroz slike životinja (spiljski

konjic, smeđa kamenarka, veliko vretence, stonoga, vodencvijet, poljski šturak, zlatna mara i škorpion) oni saznaju broj i karakter djece koji će doći u obitelj. Tako će Jakovu, kako piše *kad sam poželio razmahnuti krilima osjetio sam tjeskobu da sam osuđen na zadan život, ali i sreću da pripadam nekom tko mi je ograničenjem dao smisao života u prilikama kad su se oko mene mrvili svjetovi i nazori. (...) Što god tko mislio, moram reći da sudbina ispisana na đerđefu, ma koliko bila teška, nikad nije tako teška kao dvojbe možemo li i smijemo li izići iz okvira, ili ćemo se pomiriti i u tom okviru uživjeti svoj život.*³⁸ Navedeni okviri koje spominje biti će ujedno i putokazi i prepreke na svom životnom putu. On će se sudarati ne samo s osobnim i obiteljskim granicama, već i nacionalnim, vjerskim i staleškim. Također jedna od dojmljivijih digresija u ovom romanu je ona o Đulbegu Kopčiću, kupreškom dizdaru i vlasniku mnogih zemalja po Vukovskom i Rami. Naime riječ je o čovjeku koji živi na zadnjem katu svoje kuće, a koji se toliko udebljao da su mu stepenice postale preuske da bi silazio niz njih. S obzirom na to da više od svega voli jesti, odlučio je ne odreći se hrane, te već desetu godinu za redom provodi na petom katu svoje kuće. No, uz hranu on voli igrati i šah. Tako on igra šah s dvoraninom izmjenjujući poteze po glasnicima: *Bogami prognozirao je Đulbeg kraj ovoj dugovječnoj partiji, kako stvari sada stoje, prodorom svoga bijeloga topa u pozadini Balabanovih crnih figura, za četiri godine Balaban će se naći u gadnom sosu i, ne preda li se tada i ne prizna li da od njega ima bolji, kupreški će ga kapetan ganjati još nekoliko godina, sve dok ga ne pritisne i ne dobije od njega pismo s izjavom: "Aferim, Đulbeže, bolji si od mene". A što će to značiti za Đulbega i za zemlju kojoj je on gospodar, ponešto bi mogli reći samo učeni ljudi. Đulbeg sigurno nije mislio reći kako bi učeni ljudi trebali svijetu objasniti, ako se žele smatrati učenima, da je njegova igra šaha s moćnijim od sebe lijep primjer kako u sustavu svake vlasti lokalni moćnici, da bi se u očima svoje okoline prikazali nezamjenljivima, svoju legitimnost traže u vezama s onima gore, makar se ta veza svodila na partiju*

³⁸ Aralica, I; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.62.

*šaha. Jer, tko će, pobogu, odu li oni, igrati tešku igru s onima iz središta moći?*³⁹

S obzirom na razvoj romana, ovu digresiju mogli bismo okarakterizirati kao nepotrebnu, no Aralica gradi priču oko Đulbega kao narativnu cjelinu koja funkcionira kao samostalna pripovijest. Đulbeg koji je zatvoren na posljednjem katu svoje zgrade, pretvara se u univerzalni simbol. Aralica će otvorenost ovog simbola, njegovu bajkovitu polisemičnu difuznost, usmjeriti prema jednoj jedinog semantičkoj mogućnosti. Naime on upućuje čitatelja da u ovoj digresiji traži alegorijski smisao; digresija o Đulbegu potrebna mu je da ismije prije svega suvremeno odvajanje od naroda i zaštite njegovih interesa, zaokupljenost vlastitim funkcioniranjem i "povlačenjem poteza". Govoreći o digresijama, Aralica posebnu pozornost stavlja na sklonost deskripciji. Naime Aralica veliku pozornost posvećuje opisima likova, ruha, karakterističnih gesta i običaja. Primjer jednog takvog običaja u romanu jest: *Nije bio lipanj, bilo je to mjesec dana ranije, ali su jednako kao u lipnju zujale pčele i šarenjeli se leptiri, kad sam s tetom Divom išao istim ovim putem na misu u Ščit, gdje su se te nedjelje trebali ispovijediti i pričestiti momci i djevojke koji su dozreli za ženidbu i udaju. "Goli koljenima poljubiti oltar" za djevojke je značilo da su tjelesno, duhovno i materijalno spremne prihvatiti zaruke u toku ljeta, a na jesen se udati, da bi dogodine u ovo doba bile u kasnim mjesecima trudnoće. Za momke nije bilo značajno hoće li se oženiti iste godine kad su proglašeni punoljetnima, ili će čekati deset godina dok ne naiđe ona koja im plijeni srce a njezin miraz bridi dlanove. Obratno, za djevojke je bilo izuzetno značajno da se udaju iste godine u kojoj su "poljubile oltar". U pravilu, ako su bile lijepe, poštene i iz dobre kuće, primale su ponude mnogih prosaca i same odlučivale za koga će poći. Ali, ako nisu ni lijepe niti su nosile štogod u škrinjama, a pogotovo ako je "štogod" bilo pri njima, pod čime se skrivala moralna i fizička izopačenost, djevojke su ostale neudate, što ih je, ako se ponovi uzastopce tri godine, vodilo u brak s udovcem*

³⁹ Aralica, I; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.47.-48.

ili "braći na grbaču a nevjestama za sluškinju".⁴⁰ Jedan od opisa osoba, kazuje nam kako Aralica posebnu pažnju usmjeruje na detalje. Primjer takvog opisa jest opis Dive, Jakovljeve tete: *Teta Diva imala je put sličnu uglančanom kamenu, koja bi se kao kod drugih ljudi krvlju, kad bi se uzbudila, podlijevala sivilom. Posve pravilnih crta, to je mramorno lice, obuzimala marama, nad čelom povučena naniže kako bi napravila tri nabora, a ne da strši u obliku pramca, kao kod ostalih djevojaka. Vrat joj je bio ogoljen više nego drugim djevojkama jer je bio duži, s tetivama koje su sličile na dva lozova pruta što izbiju iz korijena i rastu usporedno s trsom. Kad bi mirno govorila s poznatim ili nepoznatim čovjekom, smjerno je gledala preda se i njezine bi oči, koje su stalno podrhtavale, prekrili kapci kao kapica žira sjeme. Tek kad bi molila, opominjala ili uvjeravala, kapci bi se podigli prema vjeđama i u sugovornika bi pogledala dva zelena oka, slična jezeru pod Itovcem s proljeća, kad se u njemu oslikavaju koševine i mlječno zelenilo grmlja.*⁴¹

Korišteni izvori, odnosno parabole i pisma, potiču razvoj novih priča pa na taj način roman postaje skup uokvirenih pripovijedaka. Primjerice, u romanu *Put bez sna* se nalazi priča o Paku, gluhom svinjaru.⁴² Cijela priča o tom svinjaru je objavljena na nekoliko stranica romana, no ono što je bitno jest to da Aralica nastoji poistovjetiti likove, u ovom primjeru lik Antonija Zena, sa likovima priča koje on uvodi u roman i koje uokviruju priču romana. Takve retardacije su Aralici nužne da bi mogao demonstrirati svoje pripovjedačke vrline. Aralica vlada *sposobnošću uočavanja neobičnih detalja u banalnim prizorima; To mu omogućuje banalnosti očudi, da ih učini literarno intrigantnim.*⁴³

⁴⁰ Aralica, I.; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.36.

⁴¹ Aralica, I.; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.38.

⁴² Aralica, I.; *Put bez sna*, Znanje Zagreb, str.120.-128.

⁴³ Visković, V.; *Pozicija kritičara*, Znanje Zagreb, 1988., str.17.-18.

Vidljivo je dakle, da u navedenim romanima osnovna linija se često prekida retardacijama, pripovjedačkim komentarima, satelitskim epizodama i retrospekcijama. Konstanta Araličina autorskog stila jesu bezbrojne digresije kojima se prekida osnovni tok radnje. Čitajući njegovo djelo dobivamo dojam da bi i bez tih digresijskih sekvenci roman mogao bez problema funkcionirati, ali Aralica je upravo u tim digresijskim sekvencijama najefektiniji: *Njegova literarna specijalnost nije pavličičevsko disciplinirano, racionalno organiziranje zapleta, već građenje literarne arabeske s bezbroj vijuga, meandara, rukavaca, ponekad i slijepih, ali oduzme li mu se ta bogata ornamentalizacija, malo što će od Araličine autorske personalnosti ostati.*⁴⁴ Zahvaljujući digresijskim modusima u svojoj prozi, Aralica je načinio zaštitni znak svoje proze. Digresije ne samo da strukturalno pridonose složenosti njegove proze, već je u njima iskazana i dimenzija mudrosti. On u vlastitu naraciju koja sadržava poučnost, uvodi i elemente ludosti i fantastičnosti. Pretjerano bi bilo govoriti kako je svaka Araličina digresija funkcionalna, ali malo je pisaca koji su se njima tako znakovito koristili.

Svi opisani digresijski modusi pokazuju da je Aralica svojim mnogobrojnim digresijama stvorio zaštitni znak svoje proze: digresije pridonose *strukturnoj složenosti njegove proze, upravo u njima je sadržana, ako ne filozofijska, a onda bar dimenzija iskazivanja mudrosti; digresije Aralici omogućuju da u vlastitu naraciju koja se zakriljuje prosvjetiteljskim poučcima unese i elemente fantazije i ludizma, pripomažu semantičkoj polivalentnosti njegove proze.*⁴⁵

⁴⁴ Aralica, I: Predgovor Velimira Viskovića *Individua, navija, povijest u Svemu ima vrijeme*, Mladost Zagreb 1990., str.24.

⁴⁵ Aralica, I.; *Svemu ima vrijeme*, Mladost Zagreb 1990., str.32.

3.3 Izmjena heterodijegetskog i homodijegetskog pripovjedača

Djelo *Put bez sna* započinje sljedećim rečenicama: *Tridesetogodišnji Pavao Vučković, fratar ramskog samostana, i deset godina mlađi od njega Šimun Grabovac, sin seoskog kovača i majstora još najmanje tri zanata, obučeni u skromnu odjeću mostarskih trgovaca, sa dva konjića koja su više vodili na povocu nego jahali, spustili su se u Sinjsko polje niz Kamešnicu sredinom sušnoga kolovoza tisuću šest stotina osamdeset i sedme, godine znamenite po velikoj seobi.*⁴⁶ Već sam početak djela započinje elementom koji označava prijelaz iz strukture povijesnog u strukturu novopovijesnog romana. Pripovijedač se ne obraća čitaocu koji ima predznanje o vremenu ili mjestu radnje romana. Naime pripovijedač već u prvim rečenicama obavještava čitaoca kako je vrijeme radnje kolovoz, 1687.godine, koja je ujedno i znamenita po velikoj seobi. Bitna razlika između Araličinih pripovijedanja u povijesnom i njegova pripovijedanja u novopovijesnom romanu jest ta da je u povijesnom romanu prisutan sveznajući pripovijedač, jedini pravi *gospodar priče*, no u ovom romanu pripovijedač ne nadzire stalno svu radnju i likove. U romanu se isprepliću dvije mogućnosti pripovijedača. Naime u nekim djelovima je pripovijedač heterodijegetski, odnosno pripovijeda o događajima u kojima ne sudjeluje, objektivan je, piše u 3.licu, dok je u nekim homodijegetski, dakle pripovijedač priča o nečem u čem i sam sudjeluje, što dovodi do sumnje u njegovu interpretaciju. Na početku romana on je heterodijegetski, no kako radnja napreduje on polako prelazi u homodijegetskog pripovjedača. Pavao Vučković se javlja u vidu homodijegetskog pripovjedača, on je jedan od glavnih protagonista ovog romana. Naime Pavao u vidu pisama posvećenih serdaru Boži

⁴⁶ Aralica, I.; *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.5.

Vučkoviću opisuje svoj život nakon dolaska stanovništva iz Rame u Cetinu: smjenu mletačkog namjesnika Antonia Zena s vlasti, svoj boravak u samostanu na Poljudu, dolazak u ruke neprijatelja te na kraju odlazak u Bagdad odakle i šalje navedeno pismo. Valja napomenuti kako je u pripovjedača uočljiv i didaktičan ton posebice kada se obraća samom čitaocu: *Mučno je, dragi štioče, ali potrebno vratiti se pedeset godina unatrag kad je ovaj slomljeni čovjek ispred svijete, koji je za čitava života zidaao što su drugi rušili, i spajao što su drugi rasjecali...*⁴⁷

Pripovjedač u romanu *Duše robova* je također sveznajući. Primjer jedne takve superiornosti samog pripovjedača je opis situacije u romanu kada glavni junak Matija Grabovac nagađa kakva bi mogla biti njegova sudbina i sudbina njegova roba Mesuda Zunića: *Čovjek malo zna o svojoj budućnosti i zato što mu se čini da je vidi jasno kao na dlanu. Jasnoća je otuda što, proričući budućnost, proriče prošlost: ne vidi dane koji slijede kao nepoznato što bi trebalo prepoznavati, vidi ih kao ono što je bilo pa ga se treba samo prisjetiti.*⁴⁸ Takvim univerzalnim iskazom indiciran je autorski stav da se individualne sudbine realiziraju unutar širih nadindividualnih sistema kojima likovi romana često ne uspijevaju sagledati zakonitosti, zakonitosti koje pak pisac može izraziti zahvaljujući povijesnoj distanci i umijeću da bude medijator svijesti kolektiva, preciznije: svijesti kolektiva o sebi i vlastitoj povijesti.⁴⁹

Dakle što se tiče sveznajućeg pripovjedača, Aralica se u prva dva romana *Morlačke triologije* u pripovijedanju koristi pozicijom sveznajućeg naratora koji je intelektualno superioran junacima i svjestan je vlastite superiornosti te se vrlo često distancira od motrišta likova i deskripcije radnje te uvodi "univerzalne iskaze" (...).⁵⁰ U Araličinim romanima javljaju se tzv.univerzalni iskazi. Takvi iskazi se najčešće nalaze na kraju narativnog paragrafa u obliku

⁴⁷ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.176.

⁴⁸ Aralica, I; *Duše robova*, Znanje 1995., str.52.

⁴⁹ Visković, V; *Pozicija kritičara*, Znanje Zagreb 1988., str.18.

⁵⁰ Visković, V.; *Pozicija kritičara*, Znanje Zagreb, 1988., str.18.

svojevrnsne poente. Riječ je o *gnomskoj sentencioznosti koja nasljeđuje pučku mudrost kakvu nalazimo formuliranu u poslovicama*.⁵¹ Ti opisi opsegom ponekad nadmašuju opise događaja u kojima likovi sudjeluju. On opisuje folklorne ritaule, običaje, moralne norme, zanatske vještine, prizore iz svakodnevnog života. Time Aralica želi indicirati kako činovi pojedinca i njegova individualna sudbina nisu ništa važniji od predmeta i običaja koji čine kulturnu baštinu kolektiva. Primjer jednog takvog univerzalnog iskaza jest iz romana *Put bez sna*:

*"Proljetni dani s opranim plavim nebom, toplim suncem, bijelim oblacima u visini i bijelim krošnjama rascvalim po udolinama i pribrežjima pitome Rame! Ranke su već deseti dan u cvatu. Peteljke u čaški su već omlohavjele čim se cvijet oplodio, pa vjetar koji se na mahove javlja odozgor preko polja, podiže rojeve latica što se tiho rune i još tiše, kao velike pahulje tihog snijega, padaju po travi, vrtovima i krovovima. Bijeljela su se ne samo stabla nego i zemlja i stvari na njoj: i kako je pčela bilo na sve strane, a miris smole s tučkova napajao nosnice, čovjeku se činilo da nije u voćnjaku, nego u središtu cvijeta. I u takav je jeda trebalo otkriti i izlijevati zahodsku jamu. Ali sa čovjekom je tako: gdje god što radi, uglavnom smradi i prlja."*⁵² Ovdje bi se moglo pomisliti kako je riječ o rutinskom pejzažu jer je jedna od odlika povijesnih romana pejzažni opis koji najčešće služi lokalizaciji i ambijentiranju radnje, no nije tako. Aralica u početku prikazuje idiličan pejzaž, međutim taj idlični ushitreni ton pri kraju ulomka naglo je prekinut, naprosto prerezan kontrastnim iskazom: *Ali, sa čovjekom je tako. Gdje god što radi, uglavnom smradi i prlja*. Ovo je jedan od onih iskaza kojima narod izražava vlastito kolektivno iskustvo, ono pripada sferi mudrosti. Ovaj iskaz predstavlja i anticipaciju događaja koji će tek uslijediti u romanu. Naime ovaj odlomak vezan je uz proljetni dan kad Treho odluči

⁵¹ Aralica, I: Predgovor Velimira Viskovića *Individua, navija, povijest u Svemu ima vrijeme*, Mladost Zagreb 1990., str.20.

⁵² Aralica, I.; *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.19.-20.

napraviti novi nužnik, a kao jedan od graditelja nužnika pojavljuje se Šimun Grabovac. Treho će nad tom zahodskom jamom uvrijediti Grabovce, ismijati njihove vjerske simbole, nakon čega će uslijediti religijski sukob. Univerzalni iskaz dolazi kao rezultanta iznimno vještog poentiranja *što silno pridonosi njegovoj ekspresivnoj snazi; dok bi osamostaljen taj univerzalni iskaz možda djelovao i banalno, u kontekstu on je izvanredno dojmljiv.*⁵³ Važno je napomenuti kako ovaj sekvencijski blok nema status narativne dionice nužne za praćenje razvoja osnovne radnje. To je zapravo samostalna cjelina koja unutar romana funkcionira kao svojevrsna parabola.

Pripovjedačeva intervencija u romanu prisutna je na dva načina: u samom izboru događaja, dakle Aralica je odlučio pisati o povijesnom događaju, seobi Hrvata iz Rame te u komentarima samog pripovjedača. Kada je riječ o izboru teme, Aralica odlučuje kako iz mnoštva povijesnih činjenica odabrati upravo one koje će privući samog čitatelja. Što se tiče komentara samog pripovjedača, u romanima *Put bez sna* i *Duše robova* ima mnogo primjera pripovjedačeva komentiranja. Ovo je jedan takav primjer iz romana *Put bez sna: Zrak, nego što! Zašto stranomu čovjeku, koji ga može razumjeti, ali i izrugati, pričati tamo o nekim šalicama sa dvije borove grančice unakrst, o nekom napisu na bijelim lentama, o nekom najamniku koji ne bi trebao plaćati kad se lomi ruda na gazdinim paradnim kolima? Te stvari, ako se ikad kazuju, kazuju se tek na kraju života. I onda samo bude li prilika i postiže li se time kakva svrha. Neka oprosti Ravenjanin, čovjek ne treba izuvati obuću i svlačiti haljine sto milja prije nego dođe na rijeku zaborava, jer gol i bos na trnovitu bespuću neusporedivo je ranjiviji nego da je odjeven i obuven.*⁵⁴ Pripovjedač gotovo pa nosi masku koja čitatelju pruža mogućnost "zaustaviti tijek radnje", uvesti se u ulogu treće osobe, pripovjedača, te si dopušta vlastita razmišljanja o temi i ulozi u prikazivanju.

⁵³ Aralica, I.: Predgovor Velimira Viskovića *Individua, navija, povijest u Svemu ima vrijeme*, Mladost Zagreb 1990., str.21.

⁵⁴ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.48.

Primjer takvog pripovijedanja je zasigurno opis Antonia Zena: *Mogao je imati trideset, ali i pedeset godina. To je ona vrst lica koja brzo ostare, već u tridesetoj, pa starjeti prestanu i zadrže gotovo nepromijenjen izgled sve do šezdesete, kad naglo omršave, ublijede i oronu. Istina bi mogla biti negdje na sredini, da mu je bilo oko četrdeset. Znači, i dovoljno iskusan da se ima pouzdanja u njegovu zrelost, i dovoljno poletan da se od njega dožive iznenađenja.*⁵⁵ Još jedan primjer pripovjedačeva komentiranja: *Lice svakog čovjeka može se prisposobiti izrazu neke ptice. Neki nalikuju na sokola, neki na sovuljagu, a neki na orla. Svako lice ima svoju pticu, i svaka ptica ima svoje lice. Za sličnost čovjeka i ptice važna je svaka pojedinost, ali se najvažnijim čini odnos u kojem se nalaze nos i oči.*⁵⁶

Treći dio *Morlačke triologije* bitno se razlikuje od prva dva romana promjenom tehnike pripovijedanja. Naime u romanu *Graditelj svratišta* dolazi do prijelaza pripovijedanja u trećem na pripovijedanje u prvom licu. Pozicija sveznajućeg pripovjedača u ranijim je romanima omogućavala da se upušta u *ekstenzivne komentare ponašanja likova, što je u pravilu završavalo nekom efektom gnomskom konstrukcijom, koja bi poprimala funkciju tzv.univerzalnog iskaza.*⁵⁷ Dakle u ovom dijelu pripovjedač koji je ujedno i lik, nije samo svjedok povijesnih događaja, već je onaj koji izvještava i interpretira ključne događaje, analizira uloge određenih povijesnih ličnosti. On na vlastitoj koži osjeća posljedice nepravednog ustroja sila kojima pojedinac, koliko god se trudio, ne može promijeniti tijek. Pozicija Jakova Grabovca nije identična onoj monolitnoj poziciji sveznajućeg pripovjedača u prva dva romana trilogije, naime kod Jakova uočavamo i evoluciju životnih stavova te intelektualno sazrijevanje. Jakov Grabovac koji u bilješci sastavljenoj na početku romana svoje vlastito pisanje opravdava potrebom za svjedočenjem čovjeka koji čeka izvršenje smrtne

⁵⁵ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.56.

⁵⁶ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.56.

⁵⁷ Visković, V.; *Pozicija kritičara*, Znanje Zagreb 1988., str.24.

presude. Upravo s otvaranjem teme pisanja i svjedočenja pisanjem, ovaj roman dobiva na metatekstualnoj uokvirenosti koja ga izdvaja od prethodna dva. Iako se Jakov predstavlja kao nepouzdana pripovjedač, on ne zaostaje za realističkom uvjerljivošću objektivnog pripovjedača. Za one događaje koje Jakov nije mogao sam vidjeti, Aralica umeće svjedočanstvo drugih likova, pisma, izvještanje uhoda te citate iz "Kraljskog Dalmatina".

3.4 "Likovi od krvi i mesa"

Što se tiče samih likova u romanima *Morlačke triologije* susrećemo ljude različitih svjetonazora. Aralica prikazuje lijepe i ružne ljudske strane života svojih likova. Oni, *osvijetljeni stvarnošću i modelirani ponašanjem, postupno dobivaju svoju reljefnost, određenu i naglašenu individualnu fizionomiju.*⁵⁸ Aralica se trudi oživjeti karakter svojih likova, duh vremena u kome likovi žive uvelike određuje njihovo ponašanje i djelovanje, a samim time, određuje i njihovu sudbinu. U romanu *Put bez sna* u središtu pozornosti je zajednica, a ne pojedinac. Njegovi junaci nisu *verbalistička dosjetka ni puka razrada narativnog scenarija, nego likovi od krvi i mesa, kojima ideologija ne može biti nadomjestak.*⁵⁹ Dva su dominantna lika u ovom romanu, *svjesni pojedinac iz puka, pošten i "slamka među vihorove"*⁶⁰, te mletački namjesnik za Dalmaciju Antonio Zeno, koji će *kao i rimski namjesnici Judeje i mnogi imperatorski plaćenici prije i poslije njih – po sistemu "divide et impera" – uspješno organizirati policijsko – doušnički sistem i držati tako domorodačko stanovništvo u punoj vlasti, lako manipulirati njegovim često prostodušnim i*

⁵⁸ Mihanović, N.; *Tajanstvenost umjetničke riječi*, Matica Hrvatska, Zagreb 2007., str.216.

⁵⁹ Bošković, I.J.; *Iskustvo drugoga*, Matica Hrvatska, Zagreb 1999., str. 52.

⁶⁰ Mijović Kočan, Stijepo, *Kritičarev izbor u Republika*, časopis za književnost, br.12, pr.1982., izdavač DKH Zagreb, str.106.

naivnim, a češće podmitljivim ili sitnovlasničkim taštima vođama.⁶¹ Lik od krvi i mesa je zasigurno Pavao Vučković, *fratar ramskog samostana*⁶² koji dolazi u Split kao odgovor na pismo zapovjednika Antonija Zena u kojem poziva jednog od ramskih fratara na razgovor k sebi u Split gdje će se nalaziti sve do zime. Njemu nije važna vlastita egzistencija već se bori za interes vlastitog naroda. Stvarni povijesni likovi, odnosno likovi *od krvi i mesa*, koji se javljaju u ovom romanu su osim Vučkovića i bosanski paša Mehmed Atlagić, mletački namjensik Antonio Zeno, potom bosanski serdari Stojan Janković, Smoljan Smiljanić i dr. Pavao Vučković je u povijesti poznat po tome što je *pod njegovim vodstvom 1687.godine narod iz Bosne i Hercegovine došao u Sinj i donio sliku Gospe Sinjske, koju je 1716.godine, okrunio splitski nadbiskup fra Kupili. Fra Pavao Vučković je organizirao obranu Sinjanu od Turka 1715.godine.*⁶³ Mehmed paša Atlagić je najpoznatiji izdanak obitelji Atlagića koji su od početka 16. st. uživali velike posjede u zapadnoj Bosni i dijelovima Dalmacije. Nakon obnašanja dužnosti kapetana kninskoga sandžaka, 1686. godine Mehmed-beg Atlagić postaje bosanski vezir. Na ovo je mjesto postavljen zbog svoga ugleda među Morlacima, i želji sultana da ih pridobije na svoju stranu.⁶⁴ Stojan Janković je *protuturski ratnik, sin serdara Janka Mitrovića, koji se 1647. doselio s turskoga područja u Žegar kraj Obrovca. U mladosti je, dokumentirano od 1650, zbog očevih zasluga uživao novčanu potporu mletačkih oblasti u Dalmaciji. Za Kandijskoga je rata u travnju 1666. zarobljen kraj sela Obrovca prilikom upada na područje Cetinske krajine. Kao poznati hajdučki harambaša odveden je u Carigrad i darovan sultanu.*⁶⁵ Njegovo ime je unosilo strah u neprijateljske redove, a radost u duše Srba i kršćana. Stojan Janković je bio sa Smoljanom Smiljanićem u proljeće 1685. g. u napadu na Sinj, kada je

⁶¹ Mijović Kočan, Stijepo, *Kritičarev izbor u Republika*, časopis za književnost, br.12, pr.1982., izdavač DKH Zagreb, str.106.

⁶² Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.5.

⁶³ <http://www.sinj.com.hr/vijesti/11922/na-sutrasnji-dan-18-listopada-1658-godine-roden-fra-pavao-vuckovic>, stranica posjećena 14.kolovoza, 2015.

⁶⁴ http://hr.wikipedia.org/wiki/Mehmed-pa%C5%A1a_Atlagi%C4%87, stranica posjećena 14.kolovoza, 2015.

⁶⁵ <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=129>, stranica posjećena 14.kolovoza, 2015.

mletačka vojska potučena od nadmoćne turske vojske koju su predvodili hercegovački i bosanski paša pa se mletački komandant generalni providur Petar Valijer jedva spasio bjegstvom. Iste godine u ljeto upao je Stojan Janković sa svojim Morlacima uspješno u tursku Liku i pustošio je, a potom je određen da sa 800 uskoka štiti planinske prelaze od bosanskih Turaka.⁶⁶ To su likovi koji su lišeni vlastitog identiteta neprestano se hraneći tuđim. Kao diplomati i dužnosnici, čija je politička "umaljanost", "slijepljenost od taloga i namaza" i "natanganost do srži" predstavljena likom mletačkog namjesnika Antonia Zena, oni uvijek nastupaju pod krinkom,..⁶⁷

U romanu *Graditelj svratišta* glavni junak je Jakov Grabovac, koji je ujedno i pripovjedač, iz čije perspektive saznajemo o njegovu pogledu na svijet i o stavu o Francuzima. Uz navedeni lik, u roman su uvedena još dva lika koja reprezentiraju dvije mogućnosti otpora: Andrija Dorutić i Jozo Glumčević. Dorutić zastupa otpor pod svaku cijenu i pripajanje Dalmacije Hrvatskoj, dok se Glumčević zalaže za pasivan otpor, on je protiv oružanog otpora jer to znači žrtvovanje ljudi u borbi protiv superiorne vojne sile. Glumčević je, u romanesknom smislu, zanimljiviji karakter od Dorutića, on zagovara primjenu lukavstva. U praksi je, međutim, *prisiljen na suradnju s Francuzima, na ustupke, na svojevrsnu kolaboraciju. Ta neprekidna dvoumica oko toga gdje je granica ustupaka koji su etički opravdani vodi ga u stanja samosažaljenja, pa čak i samogađanja, praćena autoironičnim komentarima.⁶⁸* Važno je napomenuti da su Dorutić i Glumčević likovi od krvi i mesa, stvarne povijesne ličnosti. Andrija Dorutić je *svećenik, političar, filozof i pjesnik. Pristupio je franjevačkom redu. Kad je propala Mletačka Republika vratio se u Dalmaciju i organizirao pokret sjedinjenja Dalmacije s ostalim dijelovima Hrvatske. Francuske ga vlasti proglašavaju austrijskim agentom i proganjaju. Autor je*

⁶⁶ <http://www.riznicasrpska.net/ponossrpstva/index.php?topic=141.0>, stranica posjećena 14.kolovoza, 2015.

⁶⁷ Biti, V.; *Doba svjedočenja*, Matica Hrvatska Zagreb MMV, str.201.

⁶⁸ Visković, V; *Pozicija kritičara*, Znanje Zagreb 1988., str.23.

niza filozofskih i književnih djela, od kojih je za života tiskao samo djelo *Philosophicum specimen de homine* (Mleci, 1975.)⁶⁹ Jozo Glumčević je pak pedagog i propovjednik. Nakon bijega Andrije Dorotića izabran je na provincijskom saboru u Karinu 1806. Za provincijala. Godine 1808. Imenovao je maršala Augustea Marmonta pokroviteljem svoje Provincije. U samostanu se čuva njegova rukopisna ostavština, koja, uz Dnevnik, sadržava tekstovne propovijedi, povijesne bilješke te filozofijske i teološke spise.⁷⁰ Bitne povijesne ličnosti koje se pojavljuju u ovome romanu jesu još Bartolomeo Benincasa, pisac i političar, pristaša ideja Francuske revolucije⁷¹, Vincenzo Dandolo, znanstvenik i političar, osnivač prvih novina na hrvatskom jeziku, "Kraljskog Dalmatina"⁷², Auguste Marmont, vojskovođa, francuski maršal, koji je 1808. proglasio ukidanje Dubrovačke Republike, graditelj prometnica, reformator (u osnovne škole uveo hrvatski jezik)⁷³ te Napoleon I. Bonaparte, vojskovođa, političar i francuski car. Osvajač je Egipta i velikog dijela Europe. Proveo je mnoge reforme, s dalekosežnim utjecajem ne samo na Francusku, nego i na svijet.⁷⁴

Međutim, uz kroniku svih nabrojanih važnih povijesnih likova, odnosno njihovih odnosa, zanimljivija su zapravo sporedna lica i zbivanja vezana uz njih. Dakle s druge strane se javljaju i fiktivni likovi, oni koji su uvedeni u roman radi formiranja priče, sa ciljem razbijanja pukog navođenja rekonstrukcije povijesnog događaja. Fiktivni likovi su Treho, Lutvo Hadžibegović i dr. Svako poglavlje donosi nove likove. Aralica slijedi šenoinsku koncepciju, ali u njegovom djelu ima priče u priči, svaka zrcali prethodnu, one se nadopunjuju. Aralici su bliži likovi koji grade, kuju, trguju nego oni koji natjeruju

⁶⁹ Aralica, I.; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.429.-430.

⁷⁰ Aralica, I.; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.430.

⁷¹ Aralica, I.; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.429.

⁷² Aralica, I.; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.429.

⁷³ Aralica, I.; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.430.

⁷⁴ Aralica, I.; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.430.-431.

sunarodnjake u boj. Glavni likovi njegove proze nemaju na umu kako da održe vlastitu egzistenciju u surovim okolnostima, već interes svojega naroda. Aralica ne zanima *individualna, partikularna sudbina junaka; svi njegovi ključni likovi zaokupljeni neprekidno promišljanjem vlastita odnosa prema etičkom korpusu kojem pripadaju, prema sudbini tog korpusa; spremni su na žrtvovanje da bi za taj korpus ostvarili optimalnu historijsku projekciju.*⁷⁵ Vjerojatno zato što je taj narod potcjenjivan, Aralica inzistira *na pokazivanju skrivenog bogatstva baštine i dokazivanju etičke superiornosti tog dijela hrvatskog etnosa, osobito u odnosu na Hrvate iz primorja koji lako i rado stupaju u stranu službu, pomalo se i stide svojega slavenskog podrijetla, spremni su radi uspješne karijere kod stranih gospodara i izdati interese svojih sunarodnjaka, trgujući njihovim životima, jer na europskim ratištima oni su na visokoj cijeni.*⁷⁶ Aralica je s posebnim žarom opisivao sudbinu našijenaca i njihovu zapravo zajedničku sudbinu koja ovisi o tuđincu. Oni žive na jednom prostoru te su njihovi životi na neki način isprepleteni pa je Aralica kazivao priče upravo o njima, o njihovom poštenju, ljudskosti, ali isto tako o zlu i pokvarenjaštvu. Aralica je u svoje pripovijedanje uveo velik broj likova uz koje je vezivao mnoštvo digresivnih sekvencija izuzetne stilske ljepote, ali ne uvijek i posve funkcionalnih unutar cjeline romana. Jedan od primjera likova koji nema posebnu funkciju u romanu jest zasigurno Treho Kopčić i priča o porijeklu Kopčića. Sasvim je jasno da priča o gradnji Kopčićeva nužnika te njegovo kasnije ludilo nemaju veze sa seobom Hrvata iz Rame, no Aralica je želio pokazati život i duh ondašnjeg vremena, njihove običaje i odnose. Uostalom, i samo nizanje povijesnih činjenica o prisilnoj seobi Hrvata iz Rame za svakog bi čitatelja bilo tek puko nizanje činjenica, dakle posve nezanimljivo. Dakle bitna karakteristika novopovijesnog romana jest da *junaci romana postaju osobe slabih, običnih imena i prezimena, osobe bez natuknice u nacionalnom leksikonu, one čiji su životi nalik životima*

⁷⁵ Visković, V.; *Pozicija kritičara*, Znanje Zagreb, 1988., str.20.

⁷⁶ Aralica, I.: Predgovor Velimira Viskovića *Individualna, navija, povijest u Svemu ima vrijeme*, Mladost Zagreb 1990., str.29.-30.

*prosječnih čitatelja. Prebivaju negdje u blizini jakih, povijesno provjerljivih i potvrđenih te na svojoj koži osjećaju posljedice njihovih odluka.*⁷⁷

Glavni likovi Araličine *Morlačke triologije* pojavljuju se u pravilu u trostrukoj ulozi: *kao autentični svjedoci o epohi u kojoj žive, zatim kao glasovi naroda, tj.eksponenti porobljenoga kolektiva/etnosa i narodne sudbine, ali i kao metaforičke konstrukcije što izražavaju autorova etiku i poetiku te nose cijelu romanesknu strukturu.*⁷⁸ Na drugoj su strani likovi vlastodržaca. Riječ je o predstavnicima *drukčijih moralnih, idejnih i svjetonazorskih načela, poput npr. službenika Državne inkvizicije moćne Serenissime Antonija Zena ili turskog vezira Delbatana. Iako negativni "igrači" i "neprijatelji" , oni su opisani u realističkom ključu.*⁷⁹

3.5 Odnos fikcije i faksije

Aralica koristi konkretne povijesne ličnosti i povijesnu građu. Što se tiče povijesne građe, Aralica svoj roman temelji na konkretnim povijesnim događajima. Naime u romanu *Put bez sna* riječ je o seobi Hrvata iz Rame 1687.godine. Te godine franjevci sele sa djelom katolika u Cetinsku krajinu. Stvarni povijesni likovi koji se javljaju u ovom romanu su fra Pavao Vučković, bosanski paša Mehmed Atlagić, Zeno, potom bosanski serdari Stojan Janković, Smoljan Smiljanić i dr. S druge strane javljaju se i fiktivni likovi, oni koji su uvedeni u roman radi formiranja priče, da se razbije puko navođenje rekonstrukcije povijesnog događaja. Fiktivni likovi su Treho, Lutvo Hadžibegović i dr.

⁷⁷ Matanović, J.; *Krsto i Lucijan*, Naklada Ljevak Zagreb 2003., str. 130.

⁷⁸ Nemeč, K; *Povijest hrvatskog romana od 1945.do 2000.*, Školska knjiga Zagreb 2003., str.275.

⁷⁹ Nemeč, K; *Povijest hrvatskog romana od 1945.do 2000.*, Školska knjiga Zagreb 2003., str.275.

U romanu *Duše robova* naglasak je na stvarnom povijesnom događaju. Naime u središtu zbivanja jest sinjski rat, odnosno bitka između Hrvata i Turaka za Sinj 1717.godine. Stvarni povijesni likovi koji se javljaju u ovom romanu jesu Pavao Vučković, Mehmed paša, Sulejman Kopčić i dr, dok su fiktivni likovi, oni koji su uvedeni u formiranje priče, Jakov Grabovac, Mesud Zunić, Ana, Josip Ozidžija, Lovro Šentija, Ivan Pavašević i drugi.

Romanom *Graditelj svratišta* opisano je razdoblje francuske vlasti u Dalmaciji, dakle ono sadržava bitne događaje koji su zadesili Dalmaciju početkom 19.st. U romanu su navedeni i neki ključni trenuci hrvatske povijesti, primjerice dolasci novina "Kraljskog Dalmatina" i "Gazette de Milan". Međutim, osim nekih važnih povijesnih događaja koji su se odvijali u to vrijeme u Dalmaciji i upoznavanje s povijesnim likovima poput Andrije Dorotića, Bartolomea Benincase, Joze Glumčevića i drugih, izmjenjuju se epizode i privatnog te obiteljskog miljea, posebice Jakovljevog. U povijesnom segmentu romana, Jakov je više svjedok, nego aktivni sudionik zbivanja.

Svako poglavlje u ovoj triologiji donosi nove likove. Aralica slijedi šenoinsku koncepciju jer i u Šenoa se isprepliću fiktivni i faktivni likovi. Šenoa također naglasak stavlja na fiktivne likove i njihovu sudbinu, no ono što je bitna razlika jest to da u Araličinom romanu priču je moguće razviti bez historiografskog sloja za razliku od Šenoinih romana. Koncept historiografske fikcije koju je postavio August Šenoa u 19.stoljeću izmjenio se s obzirom na romanesknu praksu 20.stoljeća. Šenoinska paradigma bliska je monumentalističkoj ideji povijesti, čime su dokaz *reprezentativni likovi, fikcionalni ili stvarni, odnosno jedinstvo označenog ili označitelja te "predterminirana" struktura pripovijedanja.*⁸⁰

⁸⁰ Cvjetko, M.; *Hrvatski roman 1945.-1990.*, Zagreb, 1996., str.117.

3.6 Tradicija i opreka prema njoj

Historiografski sloj još sačinjavaju tradicija i opreka prema njoj. Naime, Aralicu ne zanimaju velike povijesne ličnosti već sudbina "malog čovjeka". Iako je glavna tema svih romana *Morlačke trilogije* ustvari povijesna te se spominju velike povijesne ličnosti poput serdara Stojana Jankovića, Smoljana Smiljanića, Napoleona i drugih, naglasak je na fiktivnim likovima. Oni su ti na koje je Aralica stavio poseban naglasak i čija ga sudbina najviše zaokupirala. On vrlo uspješno prikazuje *obične* ljude, način njihova života u ondašnjem dobu, njihovo ponašanje te njihove običaje. Veliku pažnju posvećuje i njihovim zanatima koje potanko opisuje. Cjelokupan način njihova života zaokupljuje Aralicu. No isto tako, Aralica uspješno oživljava poznate povijesne ličnosti te na taj način pruža čitaocu i uvid u njihovu privatnost. Tako je on u svojem romanu oživio Stojana Jankovića, poznatog serdara Stojana Jankovića, Smoljana Smiljanića koji su bili ključni u ratu protiv Turaka, potom Mehmeda pašu-Atlagića, poznatog bosanskog vezira koji je na to mjesto postavljen zbog ugleda među Morlacima i želje sultana da ih pridobije na svoju stranu te mnoge druge povijesne ličnosti.

3.7 Opisi koji nadrastaju standardnu funkciju

U Araličinim djelima često ima stvaralačkih pobuda da se pojedine epizode *slikarski zahvate i poetski oblikuju sredstvima lirske imaginacije i sugestivne slikovitosti*.⁸¹ U njega je izraženo osjećanje za prirodu, opisi njegovih krajolika su slikoviti. Slike prostora u kojim se kreću likovi su u *golom i strogom ambijentu kamenog krajobraza, u difuznoj boji blage svjetlosti,*

⁸¹ Mihanović, N.; *Tajanstvenost umjetničke riječi*, Matica Hrvatska, Zagreb 2007., str.219.

naglašene lirskom simbolikom.⁸² Primjerice, osmo poglavlje romana *Put bez sna* završava ovakvom, slikarski oblikovanom, epizodom: *Večeras, kad pun mjesec grane tamo od Vrana, obasjat će gomilu kamenja, koje prošle noći na tom mjestu nije bilo. Izdigla se nad ostale međe i grmove, prekrila laptić sporne zemlje između dva međaša, pod njom je nestao i plavi trn pod divolozom. Sutradan će se gromili začuditi sunce. Malo ono, malo kiše, pržit će ga i prati, za koju godinu od novog kamenja, učinit će staro.*⁸³ Aralica je zaokupljen vrlinama ljudi njegova kraja pa tako učestali opisi gradnje kuća, kovanja oružja i ručnih alata, opisi obreda i rituala odražavaju *pišćeve vrijednosne stavove, svjedoče o njegovu uvjerenju da se baš u tim prizorima očituje autentična kulturno-civilizacijska baština morlačkog svijeta.*⁸⁴ Ti opisi nadrastaju standardnu funkciju *postizanja plastičnosti prikaza likova i radnje, pouzdane realističke lokalizacije zbivanja, historijske autentičnosti; dugi opisi nekog detalja koji se čini u prvi mah nevažan imaju funkciju krupnog plana u filmu, oni iz konteksta izdvajaju određeni fenomen pa on dobiva istaknuto mjesto, vrlo lako poprima i simboličku funkciju.*⁸⁵ Primjer takvog opisa jest izgradnja nužnika Trehe Kopčića koji je izgradnjom želio biti iznad ostalih u selu: *Sav taj posao mogli su obaviti i manje vješti majstori, ali Treho nije htio nikoga nego Grabovce, oca i tri sina, čuvene po svoj Rami kao kovače, zidare, drvodjelje, bačvare, majstore svih onih zanata što ih treba život na selu, koji se ni u kakvoj školi ne uče, za koje se nikakve diplome ne daju, koji se u obitelji prenose s oca na sina i čiji nosioci nemaju drugog imena nego majstori. Treho se nadao da će oni dignuti ugled njegovoj gradnji, a da ga neće ni koštati više od nekog nevješta majstora iz Kopčića, jer se neće usuditi da od njega previše zaištu.*⁸⁶ Ostaci materijalne baštine u Dalmatinskoj Zagori su vrlo oskudni. Siromaštvo

⁸² Mihanović, N.; *Tajanstvenost umjetničke riječi*, Matica Hrvatska, Zagreb 2007., str.219.

⁸³ Aralica, I.; *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.116.

⁸⁴ Aralica, I.: Predgovor Velimira Viskovića *Individua, navija, povijest u Svemu ima vrijeme*, Mladost Zagreb 1990., str.31.

⁸⁵ Aralica, I.: Predgovor Velimira Viskovića *Individua, navija, povijest u Svemu ima vrijeme*, Mladost Zagreb 1990., str.27.

⁸⁶ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.19.

nije omogućilo izgradnju vrhunskih arhitektonskih zdanja, ali kulturni identitet Aralica nastoji prikazati u obrtničkoj spretnosti, nastoji navesti čitatelje kako nije važan samo krajnji ishod već proces kreiranja i ustrajnost, domišljatost i trud koji su uloženi u njega: *Otac je Šimuna poslao prvog da na stražnjem zidu kuće provali vrata, da poravna zemljište za pristupni puteljak i da ukloni daščurine i ćerpič ugrađene u stari zahod, da, kako se to kaže, pripremi gradilište, dok on s druga dva sina kod kuće bude pilio jelovu šimlu i tesao stupiće od jasike. Kad i tamo i ovamo bude posao gotov, prenijet će materijal Trehinoj kući, navesti pijeska i oblutaka, pa za dva-tri dana na horuk sagraditi Trehin nužnik. Prvog dana Šimun je poravnao zemlju, a drugi teslom razbijao izgnjile daske nad zahodskom jamom.*⁸⁷ Slijedi primjer opisa još jedne gradnje: *Ne pjeva guslar samo tako da se kula bijeli. Kad se zida u živo ili ugašeno vapno, kamen se uvaljuje u rijetku žbuku koja ispunjava šupljine, a što pretekne, cijedi se niz ozidani zid. Dok se doziđe do vrha, curak svrh curka teče, suši se, kori, i na kamenu nastaje debeo sloj kreča koji kad se skrutne, odolijeva kišama i dugo ostaje bijel. Tek ga stoljeća posive.*⁸⁸

U romanu *Graditelj svratišta* naglasak je upravo na izgradnji ceste i svratišta, s obzirom na to da je glavni junak graditelj. Za njega je graditeljstvo način stvaranja koje označava trajanje. Predočujem ulomak u kojem se jasno vidi što predstavlja graditeljstvo za glavnog junaka: *Čovjek po profesiji i ne mora biti građevinar ni gradnjom opsjednut amater, kakvih je, na sreću svijeta, pun svijet, čojek može biti samo nadničar pa da ga ritam stvaranja svejedno ponese. Vibrantni udarci pralica u rascjepe kamenja, neki udarci krampa kad u stancu pipkaju pukotine, tupi udari maljeva u bušare i lom cijelca, ta glazba kamenoloma sili čovjeka da uloži krajnji napor u vađenje kamena, koji se, kad se jednom istrgne iz zemljine utrobe i presloži u građevinu, bez velikog truda,*

⁸⁷ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.19.

⁸⁸ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.166.

*zla i nevolje ne da rasturiti.*⁸⁹ Takva marljivost i složenost među graditeljima u ovom romanu suprotsavljena je metežom i kaosom politike koja se odvija u to vrijeme u južnoj Dalmaciji.

Aralica je snažno vezan uz Dalmatinsku Zagoru, za mentalitet njezinih stanovnika koji on dobro poznaje. O Dalmatinskoj Zagori je pisao mnogo, ponajviše o *umijeću preživljavanja u stravičnoj oskudici, pisao je i o uskočko-hajdučkom mentalitetu koji je očuvan i danas u karakternim osobinama poput goropadnosti, ratobornosti, prepredenosti (pripovjeda o tome s divljenjem, ali i s ironijom).*⁹⁰ Aralica je pisac koji je po tematici vezan uz vlastiti zavičaj, na prvi pogled njegova proza nosi i neka obilježja regionalističke književnosti, no kroz motive *impregnirane lokalnim koloritom doseže do razine univerzalnog kazivanja o ljudskoj egzistenciji, o temeljnim kategorijama unutar kojih se ona aktualizira.*⁹¹ Ni opisi likova nisu izostali, pritom je dakako riječ samo o vanjskom, fizičkom opisu. Evo kako je opisan Antonio Zeno, jedan od likova romana: *Zeno je čovjek srednjeg stasa, živih, odsječnih kretnji, odjeven u dolamu od zelenog sukna sa širokim rukavima, obilnim naborima i skutima do zemlje. Opasan je kožnim pojasnom sa mnoštvom zlatnih školjkica koje su ukucane u kožu i s obrubima od zlatnotkane vrpce. O tom pojasu visi crna torbica s lijeve i kratki bodež s desne strane. Oko vrata nosi srebrn lanac, a na glavi plitku kapicu nataknutu na tjeme odozgar, pa kosa ispod nje viri i na čelu i na zatiljku.*⁹² Vidljivo je kako je u Aralice snažno razvijen osjećaj za detalj i svakom detalju daje posebnu pažnju.

⁸⁹ Aralica, I; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.285.

⁹⁰ Aralica, I.: Predgovor Velimira Viskovića *Individua, navija, povijest* u *Svemu ima vrijeme, Mladost Zagreb 1990.*, str.11.

⁹¹ Aralica, I.: Predgovor Velimira Viskovića *Individua, navija, povijest* u *Svemu ima vrijeme, Mladost Zagreb 1990.*, str.15.

⁹² Aralica I.; *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.55.-56.

3.8 Književno poigravanje leksikom

Poznato je da je Aralica svoje povijesne izvore pomno proučavao kako bi našao faktografiju koja bi mu poslužila kao fabulativno štivo u njegovim povijesnim romanima, no on je nastojao ovladati i specifičnim stilom i leksikom. Rječnik kojim se Aralica koristi u ovom romanu je prilično bogat. Efekte postiže uporabom kurziva, što je također jedan od metatekstualnih postupaka kojim tekst skreće pozornost na svoju načinjenost. Jezik je standardni, ali umeće i elemente mjesnoga govora: *A novcima tvoga ćaće na dasci srebrnim slovima ću napisati...*⁹³, *bio sam kraj njega i zadržao ga na svojim rukama kad je ispustio šoljicu i počeo padati na leđa kao pokošena trava*⁹⁴, *plaćam mu dva čokanja rakije*⁹⁵, *baš kad je naišao buljuk vojske*⁹⁶ Takav leksik nosi i određene konotacije, autor poziva čitatelja na reakciju na tekst, katkad na smijeh, no najčešće na identifikaciju s njime. Aralica nastoji očuvati *izvorne metafore, odnosno po istim paradigmama tvorbe strukturirati nove, a istodobne ne različite tipove mišljenja i kazivanja, povezuje i vlastiti pripovjedački analgam koje se odlikuje začudnom ekspresivnošću.*⁹⁷ Primjeri takvih metafora su: *kurva mu dizgin drži*⁹⁸, *od slabe se kože ne mogu napraviti dobre čizme*⁹⁹, *pomoć koju primamo od neprijatelja mnogo je neugodnija od njihova neprijateljstva*¹⁰⁰, *Jedan je Vlah dosta da usmrdi čitav grad, Tri Vlaha i tri Žudijele šest su lopova*¹⁰¹, *samo glup trpi zlo tamo gdje se rodio; pametan ide tamo gdje će mu biti bolje*¹⁰². Također, u romanima susrećemo i dosta talijanizama poput: *uno*

⁹³ Aralica, I.; *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.21.

⁹⁴ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.31.

⁹⁵ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.37.

⁹⁶ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.39.

⁹⁷ Aralica, I: Predgovor Velimira Viskovića *Individua, navija, povijest u Svemu ima vrijeme*, Mladost Zagreb 1990., str.19.

⁹⁸ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.167.

⁹⁹ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.278.

¹⁰⁰ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.286.

¹⁰¹ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.289.

¹⁰² Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.220.

*freddo, uno caldo (jedna vruća, jedna hladna), o mamma mia*¹⁰³, poneke latinizme: *pestifer senex (kužni starješina), antesignanus confusionum et in – oebedientiarum in familia signensi (stjegonoša meteža i predvodnik neposlušnih članova obitelji sinjske)*.¹⁰⁴ Osim talijanizama, u posljednjem dijelu triologije, mnogo je turcizama posebno na planu leksika: *han, handžija, jaran, jenga*.

3.9 Ironija

Ironija je još jedan element karakterističan za novopovijesne elemente. Uočavamo ju već na samom početku romana *Put bez sna* gdje se opisuje izgradnja nužnika Trehe Kopčića. Naime Šimun Grabovac je kod izgradnje nužnika pronašao kositreno raspelo kako pluta po vodi nužnika te se duboko uvrijedio kao vjernik. Pokupio je sav svoj alat i odlučio otići bez dovršavanja posla. Na to mu je Treho Kopčić rekao kako će itekako završiti svoj posao te ironično dodao: *A novcima tvoga ćaće na dasci srebrnim slovima ću napisati: Ovdje su se i najhrabriji usrali*. Također ironija je vidljiva i u romanu *Graditelj svratišta* u odlomku o čuvenom francuskom osvajaču Napoleonu Bonaparteu. Naime u prikazanoj bitci kod Arcolea, hrvatski vojnici su natjerali francuskog osvajača u bijeg. Već sam opis strašnog i velikog osvajača Napoleona je pomalo ironičan: *On je hitro morao poduzeti neki ludo mudri korak. On ga je i smislio, ali mozak napadnut bolešću, nije mogao provjeriti je li zamisao dovoljno luda da je neprijatelj, nenaviknut na takve ludosti, neće moći predvidjeti, i dovoljno pametna da se može ostvariti. Obukao je kožne hlače i obuio kratke čizme mekih sara i tvrdih potplata. Na gornji je dio tijela obukao plavu bluzu od holandskog satena i opasao se vojničkim pojasom od povjesme. Na sebi nije imao ni jedne oznake vrhovnog zapovjednika. Prepoznati su ga mogli samo oni koji su smjeli i morali poznavati ga takvog i svakojakog*.¹⁰⁵ Napoleon je, bježeći od Hrvata, upao u blato u kojem su mu se samo vidjele žute čizme. Hrvatski časnik vidjevši

¹⁰³ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.272.

¹⁰⁴ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.301.

¹⁰⁵ Aralica, I; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.116.-117.

Napoleona u blatu prokomentira: *Što da silazi dolje i prlja čizme, taj je i bez njegove sablje gotov.*¹⁰⁶ Dakle ono što je jedna od ključnih kvaliteta Araličina stila jest *fina skepsa, ona mudra ironija koja njegovu iskazu uvijek osigurava, višeslojnost, dubinu.*¹⁰⁷

3.10 Otvoren kraj romana, sumnja

Kompozicija Araličinih romana ostavlja dojam razasutosti, nedovršenosti. Što se tiče samog kraja prvog romana trilogije, on je otvoren. Ostavlja mjesto sumnji. Svaki od čitalaca ima pravo složiti svoju priču. Upravo ta sumnja je postmoderna karakteristika romana, mi sami rekonstruiramo kraj. Očito je da je Aralica sklon takvom tipu pisanja jer mu nudi različite izražajne mogućnosti, omogućuje mu da izrazi sadržaje koje Aralicu kao pisca najviše zaokupljaju. Roman *Put bez sna* je dio *Morlačke triologije* te je jasno kako se sudbina obitelji Grabovac nastavlja kroz sljedeća stoljeća. Tako u sljedećem Araličinom romanu *Duše robova*, povratkom Matije Grabovca, sina Šimunova, u Bosnu, u stari zavičaj, zatvara se sižejni prsten otvoren u romanu *Put bez sna* i efektno se poentira ovaj. Na taj način je neutraliziran dojam nedovršenosti romana *Put bez sna*. U znakovitoj analepsi na svršetku romana Aralica evocira *paradigmatičnu odgojnu scenu između djeda i unuka koja ujedno, za nj uobičajenom "mise-en-abime" tehnikom, šifrira smisao cjeline.*¹⁰⁸ Djed povjerava unuku predaju o zduhačima koji *U snu, u noćima na visinama, iznad našeg razuma i pogleda*¹⁰⁹ kroz bitke s pomoću lišća brane opstanak svog naroda od tuđina, pogine li neki uvijek mu se nađe zamjena. *Ali na svakom je da to bude, pa makar samo jedan listić, u vihor vremena mogao otpuhati.*¹¹⁰ O kakvom je tu listiću zapravo riječ,

¹⁰⁶ Aralica, I; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011., str.126.

¹⁰⁷ Visković, V; *Pozicija kritičara*, Znanje Zagreb 1988., str.25.

¹⁰⁸ Benčić Ž., Fališevac D.; *Čovjek, prostor, vrijeme*, Disput/ Zagreb 2006., str.398.

¹⁰⁹ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.304.

¹¹⁰ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.304.

objašnjava autor pisma Petar Vučković kad se u bagdaskom ropstvu nada da bi u daleku domovinu *mogli dospjeti samo ovi listići, pisani sitnim pismom, i zašumiti u fijeku vjetra iznad rodnih planina, od Baraje do Vrana.*¹¹¹

¹¹¹ Aralica I., *Put bez sna*, Znanje Zagreb 1987., str.305.

4.ZAKLJUČAK

Araličini romani *Put bez sna*, *Duše robova* i *Graditelj svratišta* dio su *Morlačke triologije* koji predstavljaju ciklus prognaničkih romana, tj. romana o prisilnoj seobi Hrvata iz Rame prema hrvatskoj obali. Aralica inzistira na spoznajni i etičkoj funkciji književnosti, a novopovijesni roman je idealna forma za realizaciju tih funkcija, stoga se i Aralica našao u temi pisanja novopovijesnih romana.

U ovom radu bavila sam se upravo novopovijesnim elementima navedenih romana. Prvi novopovijesni element jest povijesna dokumentiranost. Naime Aralica inzistira na dokumentima. Historiografski sloj ovih romana leži u tome što povijesni okvir podupire dokazima. Dakle metatekstualnost je bitna značajka novopovijesnog romana. Povijesni okvir romana podupire dokazima kao što su navođenje znamenitih godina poput, primjerice u romanu *Put bez sna*, a to je 1687.godina, godina poznata po velikoj seobi naroda. U svim trima romanima kao bitan metatekstualni element svakako su pisma koja Aralica uvodi u narativni tijek romana. Aralica predočuje čitatelju sav sadržaj pisama sa navedenim vremenom i mjestom pisanja.

Drugi novopovijesni element tiče se same naracije. Naime Aralica koristi brojne analepse i parabole koje imaju bitnu funkciju u svim trima romanima *Morlačke triologije*. Analepse upoznaju čitatelja s pretpoviješću likova kako bi pomogle u razumijevanju njihovih aktualnih postupaka. Što se tiče parabola, u njima su sadržani bitni smislovi tijesno povezani s temom romana, iako likovi parabola nemaju veze s narativnim tijekom romana. Aralica je dakle stvorio mikrokozmos unutar romana, svaki od aktanata živi u vlastitome svijetu koji tvori taj mikrokozmos. Analepse i parabole oslobađaju roman puke dokumentaristike. U romanu nema dominantne jedne velike priče. Roman je hrpa malih priča koje mogu samostalno stajati. Velikoj priči povijesti

pripovjedač suprotstavlja male priče i zgone o pojedincu, o individuima i o njihovoj životnoj povijesti. Male priče dekonstruiraju veliku priču povijesti.

Sljedeći novopovijesni element jest izmjena heterodijegetskog i homodijegetskog pripovjedača. Naime povijesni roman karakterizira heterodijegetski pripovjedač dok u ovim novopovijesnim romanima dolazi do izmjene tih dvaju pripovjedača. U nekim djelovima je pripovjedač heterodijegetski, odnosno pripovijeda o događajima u kojima ne sudjeluje, objektivan je, piše u 3.licu, dok je u nekim homodijegetski, dakle pripovjedač priča o nečem u čem i sam sudjeluje, što dovodi do sumnje u njegovu interpretaciju. Aralica se u prva dva romana *Morlačke triologije* u pripovijedanju koristi pozicijom sveznajućeg naratora koji je intelektualno superioran junacima te je svjestan vlastite superiornosti pa se vrlo često distancira od motrišta likova i deskripcije radnje uvodeći "univerzalne iskaze". U trećem dijelu *Morlačke triologije*, u romanu *Graditelj svratišta* dolazi do prijelaza pripovijedanja u trećem na pripovijedanje u prvom licu. Pozicija sveznajućeg pripovijedača u ranijim je romanima omogućavala da se upušta u ekstenzivne komentare ponašanja likova, dok u ovom romanu pripovjedač, koji je ujedno i lik, nije samo svjedok povijesnih događaja, već je onaj koji izvještava i interpretira ključne događaje, analizira uloge određenih povijesnih ličnosti. On na vlastitoj koži osjeća posljedice nepravednog ustroja sila kojima pojedinac, koliko god se trudio, ne može promijeniti tijek.

Novopovijesnost se očituje i u tome što se u romanima javljaju "likovi od krvi i mesa", stvarni povijesni likovi. Aralica se trudi oživjeti karakter svojih likova, duh vremena u kome likovi žive uvelike određuje njihovo ponašanje i djelovanje, a samim time, određuje i njihovu sudbinu. U ovim romanima ih je mnogo, no izdvojila bih fratra Pavla Vučkovića, Mehmed pašu Atlagića, serdare Stojana Jankovića i Smiljana Smoljanića. Odnos fikcije i faksije je također bitan novopovijesni element. Naime u romanu postoje stvarni, ali i izmišljeni, fiktivni

likovi. Naglasak je na fiktivnim likovima. Uz kroniku svih nabrojanih važnih povijesnih likova, odnosno njihovih odnosa, zanimljivija su zapravo sporedna lica i zbivanja vezana uz njih, dakle fiktivni likovi, oni koji su uvedeni u roman radi formiranja priče, sa ciljem razbijanja pukog navođenja rekonstrukcije povijesnog događaja. Aralica je s posebnim žarom opisivao sudbinu našijenaca i njihovu zapravo zajedničku sudbinu koja ovisi o tuđincu. Važno je napomenuti kako je priče u ovim romanima moguće razviti i bez historiografskog sloja za razliku od Šenoinih romana.

Što se tiče tradicije i opreke prema njoj, Aralicu ne zanimaju velike povijesne ličnosti već sudbina "malog čovjeka". Araličini opisi nadržavaju standardnu funkciju postizanja plastičnosti prikaza likova i radnje, pouzdane realističke lokalizacije zbivanja, historijske autentičnosti; dugi opisi nekog detalja koji se čini u prvi mah nevažan imaju funkciju krupnog plana u filmu, oni iz konteksta izdvajaju određeni fenomen pa on dobiva istaknuto mjesto, vrlo lako poprima i simboličku funkciju.

U Araličnim djelima često ima stvaralačkih pobuda da se pojedine epizode slikarski zahvate i poetski oblikuju sredstvima lirске imaginacije i sugestivne slikovitosti. U njega je izraženo osjećanje za prirodu, opisi njegovih krajolika su slikoviti. Slike prostora u kojim se kreću likovi su u golom i strogom ambijentu kamenog krajobraza, u difuznoj boji blage svjetlosti, naglašene lirskom simbolikom. Aralica je pisac koji je po tematici vezan uz vlastiti zavičaj, na prvi pogled njegova proza nosi i neka obilježja regionalističke književnosti, no kroz motive impregnirane lokalnim koloritom doseže do razine univerzalnog kazivanja o ljudskoj egzistenciji, o temeljnim kategorijama unutar kojih se ona aktualizira.

Što se tiče leksika, poznato je da je Aralica svoje povijesne izvore pomno proučavao kako bi našao faktografiju koja bi mu poslužila kao fabulativno štivo u njegovim novopovijesnim romanima, no on je nastojao ovladati i specifičnim

stilom i leksikom. Jezik kojim se koristi jest standardni, ali umeće i elemente mjesnoga govora. Efekte postiže i uporabom kurziva, što je također jedan od metatekstualnih postupaka kojima tekst skreće pozornost na svoju načinjenost. Aralica također nastoji očuvati izvorne metafore, odnosno po istim paradigmama, tvorbe strukturirati nove.

U romanu se kao novopovijesni elementi javljaju i ironija, koja njegovu iskazu uvijek osigurava višeslojnost te otvoren kraj podložan sumnji što znači da svaki od čitalaca ima pravo složiti svoju priču. Upravo ta sumnja je postmoderna karakteristika romana, mi sami rekonstruiramo kraj.

Ivan Aralica kroz ove romane progovara ne samo o značajnom povijesnim događajima, već i o posve suvremenim temama. Naime iako je riječ o velikim i značajnim povijesnim događajima, on progovara o običnim ljudima i njihovim životnim pričama. On u središte stavlja malog čovjeka, a ne nekog hrabrog junaka. Smatram da ove romane Aralica želi približiti svakom čovjeku kako bi iz prošlosti izvukao iskustvo i znao ga primijeniti na budućnost koja dolazi.

5.POPIS LITERATURE

1. Aralica, I.; *Put bez sna*, Znanje 1987.
2. Aralica, I.; *Duše robova*, Znanje 1995.
3. Aralica, I.; *Graditelj svratišta*, Školska knjiga Zagreb 2011.
4. Aralica, I.: Predgovor Velimira Viskovića *Individua, navija, povijest u Svemu ima vrijeme*, Mladost Zagreb 1990.
5. Benčić Ž., Fališevac D.; *Čovjek, prostor, vrijeme*, Disput/ Zagreb 2006.
6. Biti, V.; *Doba svjedočenja*, Matica Hrvatska Zagreb MMV, str.201.
7. Bošković, I.J.; *Iskustvo drugoga*, Matica Hrvatska, Zagreb 1999.
8. Cvjetko, M.; *Hrvatski roman 1945.-1990.*, Zagreb, 1996.
9. Mandić, I.; *Uz dlaku*, Mladost Zagreb 1970.
10. Matanović, J.; *Krsto i Lucijan*, Naklada Ljevak Zagreb 2003.
11. Mihanović, N.; *Tajanstvenost umjetničke riječi*, Matica Hrvatska, Zagreb 2007.
12. Mijović Kočan, S; *Kritičarev izbor u Republika*, časopis za književnost, br.12, pr.1982., izdavač DKH Zagreb, str.106.
13. Tunjić, A.; *Razgovori u Hrvatskoj*, AGM - ZAGREBAČKI HOLDING d.o.o., ZAGREB
14. Visković, V.; *Pozicija kritičara*, Znanje Zagreb, 1988.
15. Visković, V.; *Umijeće pripovijedanja*, Znanje, 2000.

INTERNET IZVORI:

1. <http://www.sinj.com.hr/vijesti/11922/na-sutrasnji-dan-18-listopada-1658-godine-roden-fra-pavao-vuckovic>, stranica posjećena 14.kolovoza, 20153.
2. http://hr.wikipedia.org/wiki/Mehmed-pa%C5%A1a_Atlagi%C4%87, stranica posjećena 14.kolovoza, 2015.
3. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=129>, stranica posjećena 14.kolovoza 2015.
4. <http://www.riznicasrpska.net/ponossrpstva/index.php?topic=141.0>, stranica posjećena 14.kolovoza, 2015.

